Vol 42
Nru 212
April - Ġunju 2021

L-ART Imqaddsa

RIVISTA BIBLIKA

L-ART IMQADDSA

Rivista Biblika
li toħroġ kull tliet xhur
mill-Kummissarjat tal-Art
Imqaddsa tal-Provinċja
Franġiskana Maltija

EDITUR:
P. Twanny Chircop OFM
Kummissarju
tal-Art Imqaddsa

BORD EDITORJAL:
P. Marcello Ghirlando OFM
P. Noel Muscat OFM
Mr. Louis Casha

DISTRIBUZZJONI:
Fra. Lorrie Zerafa OFM

ABBONAMENT:
€10 fis-sena
€15 jew aktar Sostenitur

Kummissarjat
tal-Art Imqaddsa
8, Triq Santa Luċija,
Valletta, VLT 1213
Malta.
Tel: 2124 2254

DISINN U STAMPAR:
Best Print Co. Ltd

Il-Materjal kollu li jidher
f'din ir-Rivista
huwa Copyright ©
tal-Kummissarjat tal-Art
Imqaddsa u l-Edizzjoni
TAU, 2021

comalt@ofm.org.mt
www.co-malta.org

Qoxra Quddiem:
Il-Blata tal-Agunija

Werrej

6

18

23

27

6 L-Għar-Knisja Tal-Ġetsemani

18 Sliem Għalik Marija Immakulata

23 Il-Ġarra Mkissra (Ġer 19). (2)

27 Ħjiel ta' Ġografija Biblika(II)

35 Għalfejn u lil Min Inkitbet l-Ewwel Ittra Ta' San Ġwann?

43 Jinstab Banju Ritwali Lhudi fl-Iskavi taħt il-Ġetsemani

35

Editorjal

ta' Patri Twanny Chircop ofm

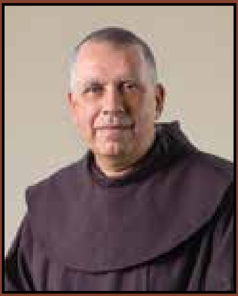

FUTUR WARA PANDEMIJA U GWERRA

Wara kampanja intensiva ta' vaċċinazzjoni, Israel kien wieħed mill-ewwel pajjiżi li rnexxielu joħroġ mill-effetti tal-pandemija hekk li l-ħajja setgħet tkompli b'ritmu pjuttost normali. Ma nistgħux ngħidu l-istess fil-każ tal-Palestina, fejn in-numru ta' infezzjonijiet kompla b'ritmu preokkupanti, għalkemm jidher li bil-mod il-mod qed jonqos anke hemmhekk. Dan kollu nissel tama ġdida li l-Art Imqaddsa tkun tista' tibda tilqa' l-pellegrini u l-viżitaturi f'qasir żmien, wara aktar minn sena u nofs ta' waqfien totali li ġab l-ekomomija tas-settur turistiku għarkubbtejha.

Sadanittant f'Israel saru l-elezzjonijiet, għar-raba' darba konsekuttiva minn April 2019, u kull darba mingħajr riżultat ċar dwar liema partit kellu maġġoranza ta' voti biżżejjed biex jieħu l-gvern f'idejh. Kull darba saru trattattivi bejn diversi partiti, b'riżultati mhux dejjem sodisfaċenti. Sadanittant il-Prim Ministru Benjamin Netanyahu kompla jiggverna biex jimla dan il-vojt. Sal-mument li fih qiegħed nikteb dan l-editorjal għad ma hemmx soluzzjoni ċara għal din il-problema.

Fil-Palestina wkoll hemm bżonn li jsiru elezzjonijiet, għax ilhom snin ma jsiru minħabba diversi fatturi. L-aktar wieħed

Vjolenza fil-Lvant Nofsani

gravi fosthom hu li hemm firda bejn il-Palestina fix-Xatt tal-Punent (West Bank), fejn hemm fil-gvern il-President Mahmoud Abbas u l-Partit Fatah, u l-Palestina fl-iStrixxa ta' Gaża, fejn il-gvern hu mmexxi mill-Partit tal-Ħamas, li ma jridx jirrikonoxxi l-iStat ta' Israel. Ħamas hu meqjus bħala organizzazzjoni terroristika minn Israel, l-iStati Uniti tal-Amerika u l-Unjoni Ewropea. Bil-biża' li Ħamas jista' jirbaħ maġġoranza anke fix-Xatt tal-Punent, fejn hemm il-bliet Palestinjani ta' Ramallaħ, Betleħem, Ħebron, Nablus, Ġeriko, Ġenin u Tulkarem, l-elezzjonijiet dejjem tħallew fuq l-ixkaffa. Problema oħra tirrigwarda l-fatt li Israel ma jridx li l-Palestinjani li joqogħdu f'Ġerusalemm tal-lvant (li l-Palestinjani jriduha kapitali tal-iStat tagħhom) jivvutaw fl-elezzjonijiet tal-Palestina, għax Israel iqis lil Ġerusalemm kollha kemm hi bħala l-belt kapitali tiegħu u l-Palestinjani li jgħixu fiha bħala popolazzjoni, li la hi Israeljana imma lanqas ma tista' tagħmel parti mill-Palestina.

Din is-sitwazzjoni politika mqanqla ħalliet effett negattiv fuq is-sensibilità ta' ħafna, li kompla aggrava ruħu bil-problema tal-panedmija u r-restrizzjonijiet li ġabet magħha. Din is-sena l-festa ta' *Pesah*, l-Għid tal-Lhud, ħabtet mal-istaġun tax-xahar qaddis tar-*Ramadan* tal-Musulmani. Iż-żmien tal-festi f'Ġerusalemm hu dejjem mument ta' tensjoni. U t-tensjoni splodiet proprju fl-aħħar jiem tar-*Ramadan*, meta seħħ ġlied fuq l-Ispjanata tal-Moskej f'Ġerusalemm u daħlu l-forzi Israeljani biex iżommu l-ordni. Il-ġlied beda minħabba li xi familji Palestinjani li jgħixu fil-kwartier ta' Sheikh Jarrah f'Ġerusalemm tal-lvant, irċevew ordni li jisgumbraw djarhom għax ġew dikjarati illegali. Fi ftit ħin it-tensjoni xterdet ma' diversi nħawi fejn jgħixu Palestinjani u Israeljani, l-aktar fil-belt ta' Lod, qrib l-ajruport internazzjonali ta' Ben Gurion.

Ir-riżultat kien li t-tensjoni splodiet ukoll fit-territorji

Palestinjani, l-aktar fl-iStrixxa ta' Gaża, minn fejn milizjani tal-Ħamas bdew jisparaw missili lejn Israel biex jolqtu l-bliet kbar li hemm viċin, l-aktar Axdod u Axkelon, u wkoll sa Bat Yam u Tel Aviv. Israel irrisponda billi attiva s-sistema sofistikata ta' awto-difiża tiegħu, imsejħa *Iron Dome*, li biha jinterċetta l-missili meta jkunu għadhom fl-ajru u jisplodihom bil-missili tiegħu qabel ma jaslu biex jolqtu l-objettiv tagħhom. Israel beda wkoll jattakka stabilimenti militari tal-Ħamas billi jibbumbardja bini f'Gaża. Ir-riżultat kien il-mewt ta' aktar minn 250 Palestinjan, li numru sostanzjali tagħhom kienu nisa u tfal. Gaża hi sovrapopolata u mimlija bini ġo xulxin. L-istallazzjonijiet militari tal-Ħamas jinsabu f'nofs il-bini tal-popolazzjoni ċivili. Israel soltu javża li jkun se jattakka biex in-nies joħorġu, imma dawn ma għandhomx fejn imorru u bosta darbi jispiċċaw vittmi innoċenti ta' attakki fuq il-milizjani. Issa, wara diversi ġimgħat ta' ġlied, wara li Israel farrak l-infrastruttura militari tal-Ħamas, sar waqfien mill-ġlied. Storja li diġà ġrat drabi oħrajn, u li tista' terġa' tiġri fil-futur.

Minkejja dan kollu l-ħajja fl-Art Imqaddsa tkompli. Fix-Xatt tal-Punent ftit kienu l-ħsarat u l-Palestinjani ma jridux jidħlu f'konfront ma' Israel, għax jafu li l-industrija tat-turiżmu tiddependi mill-paċi. Bliet bħal Betleħem jiddependu biss mit-turisti u l-pellegrini biex jgħixu, u kienu qed jittamaw li t-tmiem tal-pandemija jiftaħ żmien ġdid li fih jirritornaw l-eluf ta' pellegrini li kienu jiġu qabel. Anke Israel għandu bżonn ta' stabilità politika, li titlob li jkun hemm il-paċi, biex hekk ukoll l-industrija turistika tqum fuq saqajha, għalkemm Israel ma jiddependix biss mit-turżimu għall-għajxien tiegħu.

Il-Kustodju tal-Art Imqaddsa ta' spiss fakkar fl-appelli tal-Papa Franġisku biex l-insara jitolbu għall-paċi u b'hekk l-insara lokali jkunu jistgħu jgħixu ħajja normali u jsibu wkoll għajxien deċenti bil-miġja tal-pellegrini. Minkejja l-fatt li forsi ħafna jibżgħu meta jisimgħu aħbarijiet ta' tensjoni politika u militari fl-Art Imqaddsa, ta' min jgħid li t-tensjonijiet ma jdumux u li hemm bżonn li nkunu aktar kuraġġużi u nagħtu s-support tagħna lill-preżenza Kristjana fl-Art Imqaddsa. Wieħed mill-modi hu li nirritornaw ħalli nżuru l-Art Imqaddsa. Ta' min jinsisti, għal darba darbtejn, li l-maġġoranza tas-Santwarji tal-Fidwa li jżuru l-pellegrini ma jinstabux f'żoni ta' tensjoni, u li fuq kollox la l-Palestinjani u lanqas l-Israeljani ma għandhom interess li l-pellegrini ma jiġux jitolbu fl-Art Imqaddsa, għax minnhom jiddependi l-għajxien ta' eluf ta' persuni li jaħdmu fl-industrija tat-turiżmu.

Min-naħa tagħna l-Patrijiet Franġiskani tal-Art Imqaddsa, nkomplu naħdmu biex innisslu fiduċja u kuraġġ, u ninsistu fuq is-sbuħija tal-esperjenza unika tal-pellegrinaġġ fl-Art ta' Ġesù. Kull min ġie magħna jaf li ma hemmx periklu li tmur l-Art Imqaddsa, u li min-naħa tagħna m'aħniex sejrin nieħdu riskji li mmorru bi gruppi f'postijiet li jistgħu jkunu perikolużi għal żmien limitat. Għaldaqstant, nittamaw li dalwaqt jiġi lura ż-żmien li naraw il-pellegrini Maltin fl-Art Imqaddsa. Aħna lesti li nibdew bl-istess entużjażmu ta' dejjem.

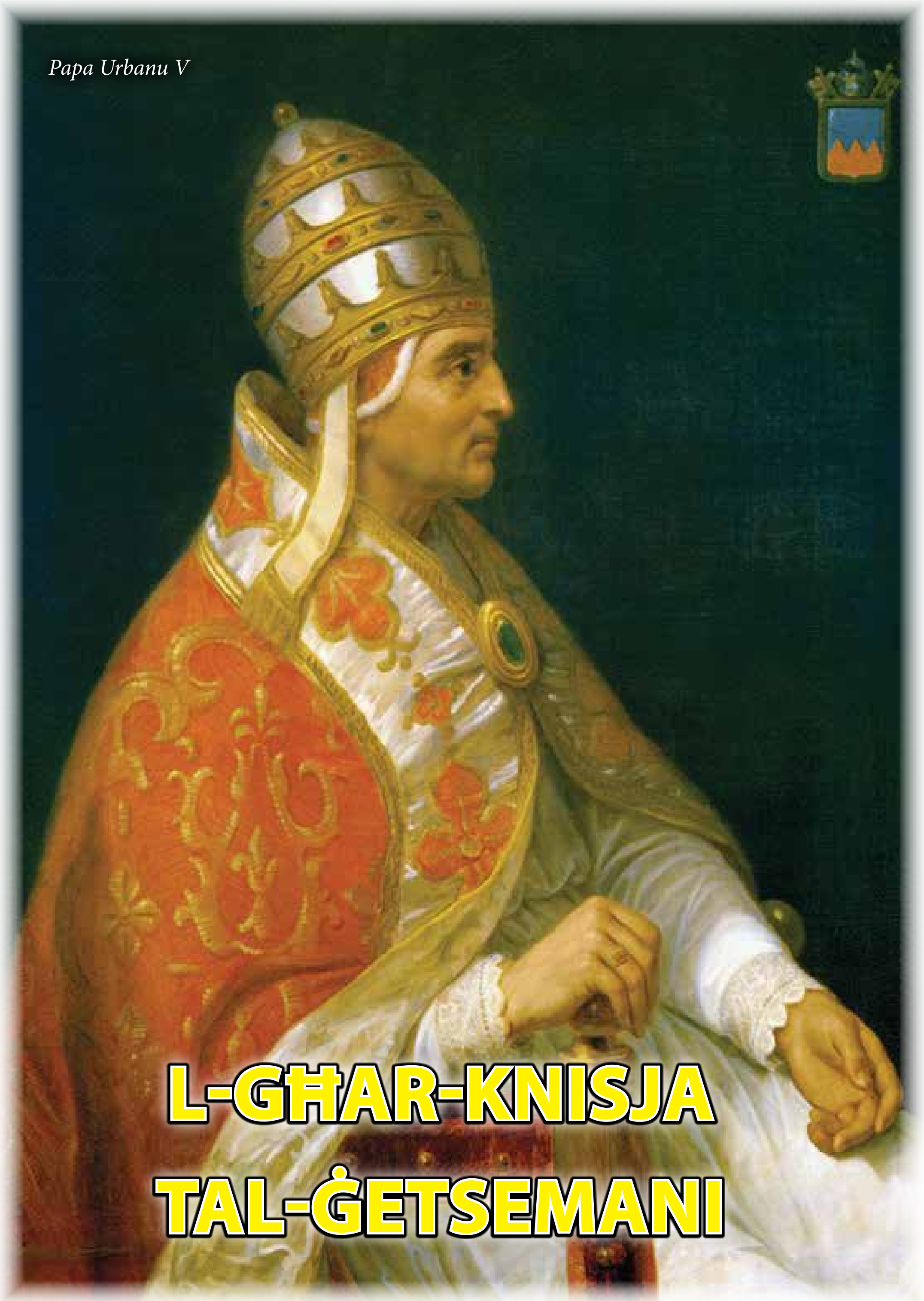

L-GĦAR-KNISJA TAL-ĠETSEMANI

Noel Muscat ofm

Għerien-Knejjes fl-Art Imqaddsa (II)

Bewsa ta' traditur

Il-Vanġeli jiddeskrivu l-Ġetsemani bħala "qasam" (*villa*) jew "ġnien" li kien hemm fuq ix-xaqliba tal-lvant tal-Wied tal-Kedron, fejn Ġesù kien jinġabar mad-dixxipli tiegħu, u fejn x'aktarx kienu jsibu kenn bil-lejl meta jkunu Ġerusalemm. Ġw 18,1-12 jgħid: "Ġesù ħareġ mad-dixxipli tiegħu u qasam għan-naħa l-oħra tal-Wied ta' Kedron; hemmhekk kien hemm ġnien, u daħal fih mad-dixxipli tiegħu. Ġuda, dak li ttradih, kien jafu l-post, għax Ġesù kien sikwit jinġabar hemm mad-dixxipli tiegħu." Kien f'dan il-post li Ġesù mar jitob wara l-aħħar ċena.

Mattew u Mark isemmu tliet postijiet speċifiċi f'dik l-okkażjoni: wieħed fejn Ġesù ħalla d-dixxipli tiegħu u mar daqs tefgħa ta' ġebla bogħod flimkien ma' Pietru, Ġakbu u Ġwanni; it-tieni wieħed fejn hu ħalla dawn it-tlieta u sabhom reqdin kull darba li kien jirritorna għandhom; u t-tielet post fejn hu talab waħdu lill-Missier għal tliet darbiet (Mt 26,36-46; Mk 14,32-42; cf. Lq 22,39-46). Meta rritorna mit-talb wara t-tielet darba, Ġesù ġie arrestat fil-post li fih kien ħalla lit-tliet Appostli, meta waslu hemm l-għases mibgħuta mill-qassisin il-kbar u l-anzjani, akkumpanjati minn Ġuda t-traditur (Mt 26,47-57; Mk 14,43-53; Lq 22,47-54).

Il-pellegrini li jmorru jżuru l-Bażilika tal-Agunija fil-Ġetsemani normalment imorru wkoll fil-qiegħ tal-Wied tal-Kedron fejn hemm żewġ tifkiriet għeżież, jiġifieri l-Kripta tal-Qabar tal-Verġni Marija u, fuq il-lemin tal-bieb tagħha, f'kurridur dejjaq, id-daħla għall-Għar-Knisja tal-Ġetsemani, magħruf ukoll bħala l-Għar tal-Appostli. Anke dan is-Santwarju ċkejken hu f'idejn il-Kustodja tal-Art Imqaddsa u l-Franġiskani ilhom jieħdu ħsiebu sa mill-1392.

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani fix-xhieda tal-pellegrini antiki

Fis-sena 333 il-Pellegrin ta' Bordeaux isemmi ġebla (*petra*) f'dielja fuq in-naħa tax-xellug tal-Wied ta' Ġosafat (isem ieħor għall-Wied tal-Kedron) u jgħid li kienet timmarka l-post li fih Ġuda kien ittradixxa lil Ġesù.

Il-pellegina Egeria, li żaret Ġerusalemm fis-sena 384, tikteb li mxiet fil-purċissjoni flimkien mal-isqof u l-poplu nhar il-Ġimgħa l-Kbira filgħodu, meta dawn niżlu mill-Għolja taż-Żebbuġ lejn il-post li fih Ġesù kien arrestat fil-Ġetsemani, fejn sar talb partikulari u miegħu innu u qari mis-silta evanġelika. Fis-seklu 12 il-pellegrin Pietro Diacono jikkwota lil Egeria meta jfakkar l-Għar u jgħid li fuqu kien hemm knisja li kienet tfakkar il-post li fih Ġesù ġie arrestat.

Fis-seklu 6 il-post fejn Ġesù ġie ttradut u arrestat tħallat mal-knisja tal-Qabar tal-Verġni Marija. Imma qrib kien hemm għar (l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani?) li kien fih erba' bankijiet fil-blat. It-tradizzjoni kienet issostni li dan kien il-post li fih Ġesù kien għamel l-ewwel ikla tal-Għid mad-dixxipli, għalkemm Theodosius fis-sena 518 iħallat dan il-post mas-sala tal-Aħħar Ċena. Hu jgħid ukoll li ra 200 irħieb neżlin lejn dan il-post.

Fis-sena 570 l-għar beda jiġi identifikat bħala l-post li fih Ġesù ġie ttradut. Il-Pellegrin Anonimu ta' Piacenza jikteb li fl-għar kien hemm tliet bankijiet fil-blat, x'aktarx

biex jispjega kif kienu jirreferu għat-tliet Appostli li kienu qrib Ġesù waqt l-agunija.

Fis-sena 685 Arculf, għalkemm ma jsemmix il-post tat-tradiment, jikteb li l-Għar venerat kien jinsab fuq il-knisja ta' Santa Marija u li kellu żewġ bjar u erba' mwejjed tal-ħaġar (*mensae*) li fuqhom kienu jieklu Ġesù u l-Appostli.

Epiphanius (639-689) iħallat dan l-Għar mal-post li fih Kristu u l-Appostli kellhom joqogħdu f'jum il-ġudizzju. Ma ninsewx li ninsabu fil-Wied ta' Ġosafat, li t-tradizzjoni antika ġejja mill-profeta Ġoel 4,2.12-16 tindikah bħala l-post tal-ġudizzju finali.

Kien dan l-Għar, u mhux il-knisja tal-Agonija, li kien il-post li San Willibald fis-snin 724-725 jindikah bħala l-post li fih Ġesù qal lill-Appostli biex jishru u jitolbu (Mt 26,41).

Seklu wara, Bernard ir-Raħeb fis-sena 870 jindika dan il-post bħala knisja li fiha kien hemm erba' mwejjed tondi, u li jqisu l-post tat-tradiment.

Fl-epoka Kruċjata, l-post li fih Ġesù ħalla lit-tliet Appostli u fejn ġie arrestat jiġi deskritt minn diversi kittieba tas-seklu 12 bħala li jinsab qrib il-knisja ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat. Saewulf (1102-1103) isejjaħ il-post bħala kappella ċkejkna (*oraculum*)

Ġesù fil-Ġetsemani

li fih wieħed seta' jara t-tliet bankijiet li fuqhom kienu raqdu t-tliet dixxipli. Danjel l-Abbati (1106-1108) jgħidlna li dan il-post kien għar, li kien qrib ħafna tal-qabar tal-Verġni Marija.

Għandna deskrizzjoni aktar dettaljata tal-Għar minn Belardo di Ascoli (1112-1160c.): "Fil-ġnien (tal-Ġetsemani) hemm kripta mħaffra fil-blat tal-Għolja taż-Żebbuġ, li tista' tesa' forsi mat-300 persuna. Fil-fond ta' din il-kripta hemm kripta iżgħar, li tixbah ċella ta' xi patri. Kien f'dik iċ-ċella li Kristu ta' spiss kien joqgħod jitlob; u hawnhekk hu nqabad mill-għases. Fid-daħla tagħha jidhru donnhom tliet swaba' tal-id qaddisa tiegħu li huma mħaffrin fil-blata tal-kripta, u li jingħad li stampaw ruħhom fil-ħin li fih Kristu ġie maqbud. Il-kripta hi llum knisja u ftit passi bogħod quddiemha hemm il-qabar tal-Verġni mqaddsa Marija, li wieħed jinżel fih permezz ta' xi 30 tarġa."

L-impressjoni tas-swaba' ta' Kristu fil-blat tal-għar tissemma wkoll mill-

Pellegrin Islandiż madwar l-1150-1160. Il-mappa ta' Cambrai tal-istess epoka wkoll turi l-*Gessemane* bħala knisja żgħira qrib dik ta' Santa Marija, filwaqt li l-mappa ta' Copenhagen (c.1180) turi knisja kbira u l-kliem: 'Ġetsemani. Hawnhekk Ġesù ġie maqbud mil-Lhud.'

Il-*Vita Sancti Theutonii* (†1160) torbot din il-kappella mat-talba ta' Ġesù fil-ġnien, imma tiddistingwiha mill-post l-ieħor aktar bogħod li jitkellem dwaru San Luqa 22,41, meta jgħid li Ġesù "tbiegħed minnhom daqs tefgħa ta' ġebla." Din l-approprjazzjoni ta' tradizzjoni li normalment kienet tiġi assoċjata mal-knisja viċina tas-Salvatur kienet x'aktarx konsegwenza tal-mod kif dan il-qari tal-Vanġelu kien marbut mal-għar, u l-pitturi mal-ħitan ċertament kellhom riferenzi lejn Ġesù li jitlob fil-ġnien.

Ġwann ta' Würżburg żar l-għar madwar l-1165 u kiteb: "Id-distinzjoni bejn dawn iż-żewġ postijiet, jiġifieri bejn il-post fejn id-dixxipli baqgħu u l-post li fih mar jitlob il-Mulej, jidher ċar fil-Wied ta' Ġosafat. Għax barra mill-knisja l-kbira tal-qabar tal-Verġni Mqaddsa Marija ... sal-lum fuq il-lemin tad-daħla tagħha, għad hemm kappella li hi għar, li fih id-dixxipli baqgħu mnikktin u reqdin, filwaqt li l-Mulej mar minn ħdejhom tliet darbiet u ġie lura daqshekk ieħor. Dan il-fatt illum hu muri minn pittura li tinsab hemmhekk."

Id-deskrizzjoni ta' Ġwann ta' Würżburg tas-sit bħala 'kappella li hi għar' (*capella cum caverna*) turina li kien hemm xi forma ta' binja quddiem id-daħla tal-għar, li kienet tgħaqqad dan l-għar-knisja mat-taraġ li jinżel lejn il-qabar tal-Verġni. Hu jsemmi din il-blata li fuqha kienet ġiet stampata l-id ta' Kristu, li jgħid li kienet turi l-ħames swaba' ta' Ġesù.

L-eżistenza ta' binja barra l-għar tissemma

L-Għar tal-Appostli

minn Teodoriku dwar il-knisja tal-Ġetsemani fid-deskrizzjoni li jagħti fl-1172: "Meta tidħol inti mill-ewwel issib altar meqjum; u malli tidħol fl-għar ta' taħt l-art fuq ix-xellug inti ssib erba' postijiet immarkati, li fihom tliet Appostli imteddu u raqdu. Fuq ix-xellug hemm ukoll ġebla kbira fil-kantuniera tal-għar, li fuqha Kristu nnifsu stampa s-swaba' tiegħu, u fforma sitt toqbiet."

Ir-riferenza ta' Teodoriku għall-erba' postijiet li fihom raqdu l-Appostli, tiġi ta' spiss ripetuta minn diversi għejun letterarji kontemporanji. Għalkemm donnha tikkuntradixxi r-rakkont evanġeliku, imma tirrifletti wkoll kontinwazzjoni ma' tradizzjoni aktar antika li kienet tassoċja l-għar mal-ikla tal-Għid tal-Appostli.

L-Għar-Knisja kienu wkoll żaruha grupp ta' pellegrini li kienu Ġerusalemm fil-konklużjoni tat-tielet Kruċjata f'Settembru 1192: "Mill-[qabar tal-Verġni Marija], u mhux mingħajr xi ftit periklu, aħna tlajna fl-istess għar li fih jingħad li l-Mulej u l-Feddej ġie maqbud bil-lejl, biex imbagħad minn hemm jittieħed biex jiġi msallab il-għada. Aħna xerridna dmugħ ta' devozzjoni u bisna dak il-post bl-imħabba. Imbagħad, billi t-Torok ġew ikeċċuna kellna nitilqu malajr."

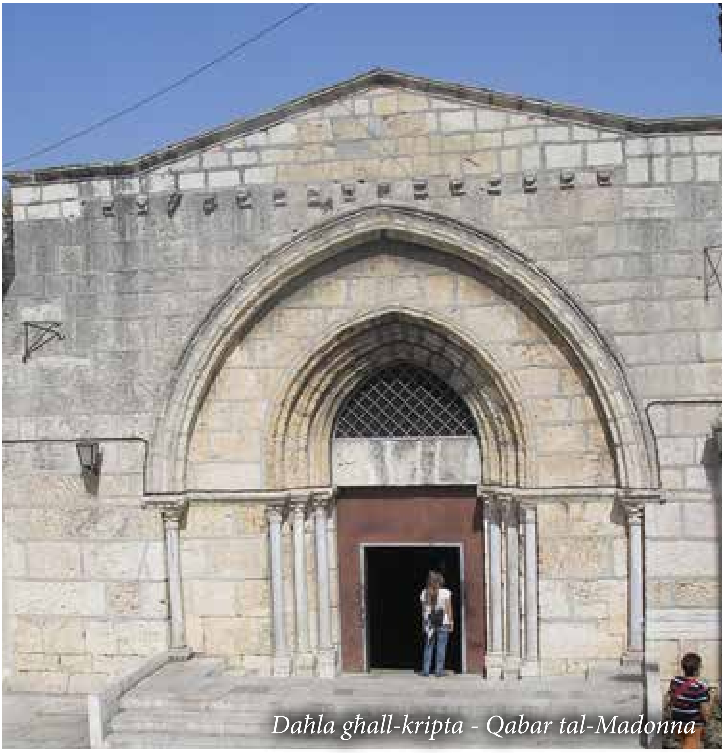
Daħla għall-kripta - Qabar tal-Madonna

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani fis-seklu 13

L-Għar-Knisja wara li l-Kruċjati tilfu Ġerusalemm fl-1187 komplew iżuruh pellegrini kemm Griegi kif ukoll Latini, anke jekk il-knisja u l-abbazija ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat kienu sfaw meqruda, b'eċċezzjoni tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna.

Burchard tal-Għolja ta' Sijon, madwar l-1283, jgħid li d-daħla għall-Għar-Knisja kienet tinsab xi 50 pied lejn il-lvant tad-daħla tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna. Ġewwa l-pellegrini kienu jaraw il-postijiet fejn qagħdu d-dixxipli meta Ġesù talabhom jibqgħu hemm u jishru sakemm hu jmur jitlob (Mt 26,36), kif ukoll il-post fejn Ġesù ġie arrestat, li kien indikat mill-marki ta' rasu fuq il-blat. Fil-medjuevu kienet komuni din l-ossessjoni dwar ir-relikwi u l-marki tal-Mulej fil-Postijiet Qaddisa, hekk li Burchard ipprova anke jaqta' xi biċċiet mill-blat tal-għar.

Fis-seklu 14 l-Għar-Knisja kompla bħala post ta' qima għall-pellegrini li setgħu jmorru jżuruh. Huma baqgħu jidentifikawh bħala l-post li fih Ġesù ġie arrestat, kif isostni Ludolph ta' Sudheim fl-1336-1341. Bil-mod il-mod il-pellegrini Latini bdew jarawh bħala l-post tat-talb ta' Ġesù, billi l-post tat-tradiment kienu

x'aktarx iqimuh fil-ġnien tal-Ġetsemani.

Il-Franġiskan Niccolò di Poggibonsi, fil-*Libro d'Oltremare* (1346-1350), jikteb: "Malli wieħed joħroġ mill-bieb tal-knisja [kripta tal-Qabar tal-Madonna], fuq ix-xellug, wara xi tnax-il pass, issib bieb kbir, imma llum imkisser; erba' passi 'l ġewwa mill-bieb hemm għar kbir, li jissejjaħ *Villa Iessemani*, li jinsab f'riġlejn l-Għolja taż-Żebbuġ. Fuq l-għar hemm ġnien, u ftit bogħod minnu l-post fejn Ġesù ġie maqbud u fejn talab lill-Missier. Malli tidħol fl-għar f'nofsu hemm pilastru. Meta Kristu kien maqbud l-ewwel ħaduh f'dik il-grotta, u mbagħad rabtuh hemm ġew, sakemm ġew għalih l-għassiesa mibgħuta minn Anna u Kajfa. Fix-xellug tal-għar hemm ġebla fl-art fejn issib altar. Hemmhekk Kristu talab lill-Missier u għaraq il-qtar tad-demm. Fuq il-għar hemm miktub: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste; verumtamen non mea voluntas sed tua*. Hemmhekk ġie marbut Kristu. Fuq l-għar hemm fetħa kbira tonda, u hemmhekk Kristu kien jitlob diversi drabi. Meta toħroġ barra, fuq ix-xellug tal-bieb, issib tribuna, u hemmhekk il-Verġni Marija kienet titlob wara l-Passjoni ta' Binha, għax kienet taf li Hu kien iħobb jitlob hemmhekk." F'dak iż-żmien fl-Għar-Knisja kienu għadhom jidhru pitturi u iskrizzjonijiet.

L-Għar tal-Ġetsemani f'idejn il-Franġiskani

L-Għar tal-Ġetsemani ġie uffiċjalment dikjarat bħala l-post tal-agunija u t-talba ta' Ġesù mill-papiet Innoċenz VI (1361) u Urbanu V (1362). Sa minn meta l-Franġiskani bdew joqogħdu b'mod stabbli f'Ġerusalemm fl-1333, fil-kunvent tal-Għolja ta' Sijon, huma kienu juffiċjaw il-liturġija fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, fil-Bażilika tan-Natività f'Betleħem, u fil-Qabar tal-Verġni Marija fil-Wied ta' Ġosafat.

Fl-1361, billi huma riedu jibnu kunvent maġenb il-Kripta tal-Qabar tal-Madonna u l-Għar tal-Ġetsemani, irnexxielhom jakkwistaw, bl-intervent tar-Re Pedro IV ta' Aragona, bolla mill-Papa Innoċenz VI (9 ta' Novembru 1361), li awtorizzahom biex jipproċedu fil-pjan tagħhom. Billi fit-12 ta' Settembru 1361 miet Innoċenz VI, is-suċċessur tiegħu Urbanu V, fit-8 ta' Novembru 1362 ikkonferma l-permess b'żewġ ittri lill-patrijiet Andrea Chesham u Giovanni Ponher (jew Poucher), li kienu ġew inkarigati mis-Superjur tal-Għolja ta' Sijon biex jittrasportaw mill-Ewropa l-materjal meħtieġ għar-restawr tal-kunventi tagħhom. Sfortunatament dan il-pjan tal-patrijiet ma rnexxiex. Kienet saret talba għal dan il-għan mir-Reġina Giovanna I ta' Sqallija fl-1263 lis-Sultan al-Mansūr Salāh al-Dīn Muhammad, imma wara l-attakk li sar minn Ċipru fuq il-port ta' Lixandra fl-1365 in-negozjati waqfu. Fl-1384, meta kien jinsab fil-Kajr, il-pellegrin Nicolò Frescobaldi iltaqa' ma' Patri Nicolas Corner, il-Gwardjan tal-Għolja ta' Sijon, li kien mar hemmhekk biex jitlob il-permess tas-Sultan Barqūq biex jibni l-kunvent. Din il-missjoni wkoll intemmet fix-xejn.

Fl-1392 il-Franġiskani akkwistaw dokument legali li tahom il-pussess tar-rovini tal-knisja ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat flimkien mal-Kripta tal-Qabar tal-Madonna u l-Għar tal-Ġetsemani. L-att tal-pussess sar fit-30 ta' Marzu 1392 taħt it-tmexxija tal-Kustodju Patri Gerard Chauvet (Calveti). Id-dokument jibda b'dawn il-kelmiet: "F'Isem il-Mulej. Amen. Ħa jkun jaf kulħadd u dawk kollha li huma preżenti llum li ġie ppubblikat dan id-dokument biex wieħed jarah u jisma' li jgħid, li bih niddikjaraw li s-Sinjuri Papiet Innoċenz VI u Urbanu V, ta' tifkira hienja, kienu taw indult permezz ta' Ittri Apostoliċi maħruġin mill-Kurja Rumana, bil-bolla taċ-ċomb fuq ix-xemgħa ħamra tas-siġill, u li jien nutar imniżżel hawn taħt (*Ioannes de Castainthis, Dioecesis Aquensis, publicus*

Apostolica et imperiali auctoriate notarius) rajtu b'għajnejja u qrajtu, u li kkonfermajt li mhux falsifikat, jew kanċellat, imma hu ħieles minn kull manumissjoni, u li jidher ċar il-kontenut li hemm fih kelma b'kelma, jiġifieri li jingħata permess lill-Ministru Provinċjal u lill-Patijiet tal-Ordni tal-Patrijiet Minuri tal-Provinċja tal-Art Imqaddsa, li fuq l-użu tal-imsemmi Ordni tal-Minuri, jagħmlu l-fundazzjoni, jibnu u jerġgħu jieħdu f'idejhom mill-ġdid u għal dejjem, l-imsemmi post flimkien mal-Knisja, ma' kappella jew oratorju, mal-qanpiena u qniepen, maċ-ċimiterju u mal-binjiet l-oħrajn neċessarji fil-Wied ta' Ġosafat, biex iqimu l-Qabar tas-Sinjura glorjuża tagħna l-Verġni Mqaddsa Marija, u l-post viċin tiegħu, li l-poplu jsejjaħlu *Għar*, li fih, kif jingħad, il-Mulej tagħna fil-lejl tal-Passjoni mqaddsa tiegħu talab lill-Missier, *u l-għaraq tiegħu sar bħal qtar tad-demm iċarċar sal-art* (Lq 22,44), u li jieħdu dan il-post bħala kunvent għall-użu tal-Patrijiet Minuri tal-imsemmi Ordni u li jħarsu dan l-istess Qabar..."

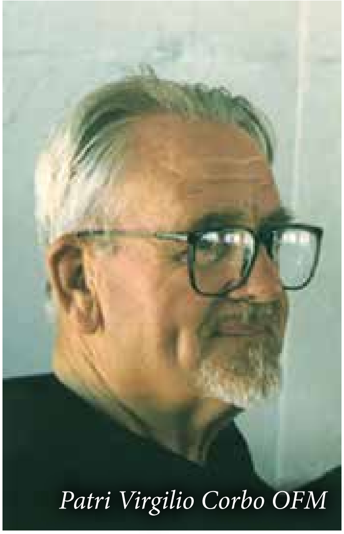

Patri Virgilio Corbo OFM

Minkejja dan l-isforz legali, iżda, il-Franġiskani ma rnexxielhomx jibnu l-kunvent li xtaqu f'dan il-post, għalkemm il-preżenza tagħhom u l-pussess tal-Qabar tal-Madonna seħħu *de facto* sal-1757, meta keċċewhom minn hemm il-Griegi Ortodossi, u fil-Għar tal-Ġetsemani baqgħet preżenza kostanti mill-1392 sal-ġurnata tal-lum.

L-Għar tal-Ġetsemani wara li għadda f'idejn il-Franġiskani

Fost il-viżitaturi li żaru l-Għar-Knisja fis-seklu 15 kien hemm Alessandro di Filippo Rinuccini, li jiddeskrivi pittura li kien hemm mal-ħajt tal-għar, li kienet turi lil Kristu għarkopptejh b'għajnejh merfugħin 'il fuq hu u jitlob. Mill-1392 kienu l-Franġiskani weħidhom li kellhom altar f'dan l-Għar-Knisja. Bonifacio di Ragusa (Dubrovnik) jikteb li l-altar kien jinsab fil-post fejn Kristu kien talab, filwaqt li kolonna fir-rokna tal-lvant tal-Għar kienet timmarka l-post fejn kien deherlu l-anġlu biex ifarrġu waqt l-agunija. Jan Zvallart isemmi erba' pilastri li kienu jwieżnu s-saqaf tal-għar li kellhom pitturi ta' fjuri fuqhom. L-istess informazzjoni jagħtihielna Francesco Quaresmi, li jinnota li, xi darba fl-imgħoddi, l-Għar-Knisja kien ukoll aċċessibbli mill-knisja ta' Santa Marija, imma li dak il-kurridur issa kien imblukkat. Hu, iżda, xettiku dwar il-fatt li kien f'dan l-għar li Ġesù kien talab waqt l-agunija. Wara li l-għar safa mgħarraq fl-1654, (kif ġara ta' spiss fl-istorja minħabba l-fatt li x-xita tniżżel l-ilma ta' Ġerusalemm fil-Wied tal-Kedron), il-Kustodju Patri Mariano Morone da Maleo ordna li jitnaddaf l-Għar-Knisja, u li titkabbar l-arkata fid-daħla.

F'Diċembru 1681 u Jannar 1682, l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani, li kien magħruf bl-Għarbi bħala *Maghārat al-Dam* (L-Għar tad-Demm), kif ukoll l-art kollha ta' fuqu, inkluż il-ġnien taż-żebbuġ fil-Ġetsemani, inxtraw f'isem il-Kustodja Franġiskana tal-Art Imqaddsa minn tliet aħwa Kroati minn Sarajevo, Pavao, Antun u Jakob Branović, li kienu Kavallieri tal-Ordni Ekwestru tal-Qabar ta' Kristu.

F'Mejju 1803, il-pussess tal-Franġiskani ġie kkonfermat permezz ta' *firmān* ippubblikat mis-Sultan Selīm III, li awtorizza lill-patrijiet li jġeddu l-bieb u l-muftieħ, li kienu sparixxew fl-invażjoni ta' Napuljun.

Wara l-inondazzjoni kbira tat-23 ta' Novembru 1955, l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani saru fih skavi intensivi u studju dettaljat pubblikat mill-arkeologu Franġiskan Patri Virgilio CORBO, *Ricerche Archeologiche al Monte degli Ulivi*, Franciscan Printing Press, Jerusalem 1965.

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani kif jidher illum

L-Għar hu parti naturali u parti mħaffer mill-bniedem. Mil-lvant għall-punent għandu tul ta' 17.4 metri, filwaqt li mit-tramuntana san-nofsinhar għandu wisgħa ta' 12-il metru, u hu 3.5 metri għoli. Is-saqaf tal-għar jistrieħ fuq tliet pilastri li huma ta' forma tonda, li warajhom hemm ambulatorju nofs tond. Meta Corbo għamel l-iskavi fl-1956 skopra l-bażi ta' kolonna oħra irregolari li kienet tinsab f'nofs il-għar. Fis-saqaf tal-għar hemm fetħa tonda ta' madwar 2.1 metri li minnha jgħaddi d-dawl. Il-presbiterju hu forma ta' għar kwadru fil-fond tal-Għar-Knisja, madwar 4 metri wiesgħa u 3 metri fond, li hu miksi b'volta nofs tond maqtugħa fil-blat. Fl-iskavi li saru fl-1956 Corbo sab ukoll għar ċkejken fin-naħa tax-xlokk tal-Għar-Knisja, li tidħol fih minn bieb żgħir maqtugħ fil-blat.

Id-daħla oriġinali tal-Għar-Knisja ma kinitx fejn hi illum, imma kienet tinsab fil-ħajt tat-tramuntana, u kienet wiesgħa xi 5 metri. Id-daħla li hemm illum, fuq in-naħa tal-majjistral tal-Għar-Knisja, li tasal għaliha minn kurridur dejjaq mill-ġenb tal-faċċata tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna, saret f'epoka Biżantina. Jidher li d-daħla oriġinali baqgħet tintuża, għax Corbo skopra xkaffa-niċċa fil-ħajt tat-tramuntana, li x'aktar li kien jifforma parti minn antikamera li kienet tniffed l-Għar-Knisja mal-bieb li kien iwasslek fit-taraġ li minnu tinżel fil-kripta tal-Qabar tal-Madonna. Dak il-bieb wisq probabbli ġie

Il-Ġnien taż-Żebbuġ

imblukkat ftit wara 1187, meta Saladin ħatt il-knisja ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat u ħalla biss wieqfa l-kripta bil-Qabar tal-Madonna. Kien f'dik l-okkażjoni li sar il-kurridur fuq barra, li mill-ġenb tal-faċċata tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna jieħdok lejn il-bieb attwali tal-Għar-Knisja. Din id-daħla reġgħet saret mill-ġdid wara l-għargħar tal-1654 u mbagħad fl-1955 tqiegħed il-bieb li hemm illum, biex iħares l-Għar-Knisja mill-ilma tax-xita, billi l-Għar jinsab fuq livell aktar baxx mill-kurridur ta' barra.

Jidher li fl-ewwel sekli dan l-Għar kien jintuża bħala magħsar taż-żebbuġ, minn fejn ġie l-isem Lhudi *Gatshemani*, kelma li tfisser appuntu "magħsar taż-żejt." Instabet ukoll ġiebja taħt il-kantuniera tal-grigal tal-Għar. Jidher li fis-sekli 4 u 5 dan l-Għar beda jiġi użat bħala Għar-Knisja, għax fil-ħitan instabu fdalijiet ta' tikħil u tħaffru diversi oqbra saħansitra fil-ġiebja taħt l-Għar. Għad hemm sinjali ta' ftit mużajċi fuq l-art, li fihom ukoll xi epitafji marbutin mal-oqbra. L-arkeoloġi huma tal-fehma li diversi mill-oqbra huma post-Biżantini, jiġifieri ġejjin mill-perjodu tal-ħakma Għarbija tal-Palestina, anke jekk jidhru li kienu kollha oqbra Kristjani. Hemm ukoll fdalijiet tal-mużajċi bojod fil-paviment li kienu saru fl-epoka Kruċjata. Ġo qabar minnhom instabu xi muniti Kruċjati, waħda minnhom ġejja minn Chartres. Hemm tliet oqbra tal-ġebel li għandhom pjanta ta' *trapezium* (kwadru b'żewġ naħat paralleli u żewġ naħat irregolari), fejn hemm ukoll spazju għar-ras, li Corbo iddatahom ukoll għall-epoka Kruċjata.

Fl-era Kruċjata, fis-seklu 12, is-saqaf tal-Għar ġie mpitter bi kwiekeb bi tmien ponot, irranġati b'mod ġeometriku jew inkella fi ċrieki, għalkemm xi pellegrini kienu jiddiskrevuhom bħala fjuri. Xi partijiet mill-ħitan kienu wkoll imżejnin b'affreski. Ġwanni ta' Würzburg (c.1165) ifakkar affresk ta' Ġesù li jħalli lit-tliet Appostli sakemm hu jmur jitlob. Jista' jkun li diġà kienet teżisti l-pittura tal-affresk li ra Rinuccini tard fis-seklu 15. Xi studjużi jsostnu li l-figuri fl-Għar setgħu saru biss lejn nofs is-seklu 14, meta l-knisja Kruċjata tas-Salvatur (il-Bażilika tal-Agunija tal-lum) kienet meqruda u t-tifkira tal-agunija ta' Ġesù ġiet assoċjata biss mal-Għar-Knisja, li baqa' l-unika tifkira tal-ġrajja tal-Ġetsemani. Imma mhux kulħadd jaqbel ma' din l-interpretazzjoni, għax l-Għar tal-Ġetsemani kien ilu sekli twal meqjus li jfakkar hu wkoll it-talba u l-agunija ta' Ġesù. Wara kollox, it-tifkira tkopri medda art li mhix daqshekk kbira, għax bejn l-Għar u l-knisja tal-Agunija tal-lum hemm biss ftit metri distanza.

L-unika iskrizzjoni medjevali fl-Għar li għadha tidher sal-lum tinsab fuq ix-xellug tal-presbiterju u taqra: *Hic Rex C(hristu) s sudavit sanguinem / Sepe morabatur D(omin)u(s) C(hristus). Mi Pater, / si vis, transfer calicem istu(m) a me* (Lq 22,42). Din l-iskrizzjoni kienet tirreferi għal xi affresk li kien hemm taħtha u fuq il-lemin tagħha, li għad fadal minnu biss frammenti. X'aktarx li kien juri lil Kristu jitlob fil-ġnien taż-żebbuġ, Kristu mad-dixxipli fil-Ġetsemani u Kristu li jiġi mfarraġ mill-anġlu. Niccolò da Poggibonsi jagħti varjant fil-qari tal-iskrizzjoni: *Pater si fieri potest, transeat a me calix iste; verumtamen non mea voluntas, sed tua*, li jidher aktar qrib għal Mt 26,39.

It-tifkiriet Evanġeliċi marbutin mal-Għar-Knisja tal-Ġetsemani

Ir-rabta bejn l-Għar-Knisja u r-rakkont tal-agunija tal-Mulej fil-Ġetsemani hi ċertament antika u valida, għalkemm matul diversi sekli l-pellegrini kienu pjuttost iqisu ż-żona tal-"ġnien sagru" tas-siġar taż-żebbuġ u l-blata tal-agunija meqjuma fil-Bażilika tal-Agunija bħala l-post tat-tifkira. Kif għidna, mhux daqshekk importanti li

nieqfu fuq dettalji bħal dawn f'post li fi żmien Ġesù kien parti mill-istess "qasam" jew "ġnien." Ċertament ir-rakkonti evanġeliċi jgħinuna biex illum il-ġurnata nagħtu lil kull post l-importanza li jistħoqqlu.

L-Għar tal-Ġetsemani kien post familjari għal Ġesù u l-Appostli. San Ġwann hu ċar dwar dan meta jikteb: "Kif qal dan, Ġesù ħareġ mad-dixxipli tiegħu u qasam għan-naħa l-oħra tal-Wied ta' Kedron; hemmhekk kien hemm ġnien, u daħal fih mad-dixxipli tiegħu. Ġuda, dak li ttradih, kien jafu l-post, għax Ġesù kien sikwit jinġabar hemm mad-dixxipli tiegħu" (Ġw 18,1-2). Meta Ġesù kien jiġi mal-Appostli Ġerusalemm, l-aktar għall-festi prinċipali, il-folol li kien ikun hemm fil-belt kienu tant kbar li lanqas post fejn jorqod ma kien jinstab għal kulħadd. Kienu ħafna dawk li kienu jikkampjaw barra l-belt, l-aktar fuq l-Għolja taż-Żebbuġ u l-wied ta' taħtha, fejn kien hemm bosta għerien (li għadhom jidhru, xi wħud inglobati fid-djar Għarab tar-raħal ta' Silwan). X'aktarx li Ġesù u l-Appostli kienu jużaw dan l-Għar, li kif rajna kien magħsar taż-żejt, biex jistkennu fih matul il-lejl.

Il-fatt li Ġesù ħa miegħu lill-Appostli wara l-Aħħar Ċena u irtira f'dan l-Għar kien il-preludju tal-Passjoni tiegħu. San Mark jgħid: "Waslu f'qasam jismu Ġetsemani, u qal lid-dixxipli tiegħu: 'Oqogħdu bilqiegħda hawn sakemm nitlob.' U ħa miegħu lil Pietru u lil Ġakbu u lil Ġwanni, u bdew jaħkmuh il-biża' u d-dwejjaq. Qalilhom: 'Inħossni mnikket għall-mewt; ibqgħu hawn u ishru.' Mexa kemmxejn 'il quddiem, inxteħet fl-art, u talab li, jekk jista' jkun, titwarrab minnu dik is-siegħa" (Mk 14,32-35). Dawn id-dettalji juruna stampa pjuttost ċara tal-movimenti ta' Ġesù fil-ħin tal-agunija tiegħu. Ġesù mar mal-Appostli f'post li kienu midħla tiegħu u jikkmandhom biex jibqgħu fih. Imbagħad joħroġ minn hemm flimkien mat-tliet Appostli li kellhom ikunu xhieda tal-agunija tiegħu, kif kienu darba xhieda tat-trasfigurazzjoni tiegħu. Magħhom tbiegħed mill-Appostli l-oħrajn, u anke lilhom ħalliehom f'post ieħor filwaqt li hu mexa

San Mark Evangelista

Papa Innocenz VI

aktar 'il quddiem. San Luqa jgħidilna li Ġesù "tbiegħed minnhom daqs tefgħa ta' ġebla" (Lq 22,40) meta mar jitlob. Dawn id-dettalji nistgħu nispjegawhom b'mod loġiku jekk inħarsu lejn it-topografija tal-Ġetsemani. Ġesù u l-Appostli daħlu jistkennu fl-Għar li fih kienu jgħaddu l-lejl, post familjari anke għal Ġuda t-traditur, li fil-fatt imur hemm mal-għases tal-Lhud biex jaqbad lil Ġesù u jittradih, wara li Ġesù irritorna mit-talb. Id-distanza bejn l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani u l-ġnien taż-żebbuġ hi tassew distanza relattiva, li tista' tiddiskreviha bħala "daqs tefgħa ta' ġebla". Mill-Għar li kien jinsab fil-ġenb tal-Wied ta' Kedron, imma mhux fil-qiegħ (fil-fatt il-Qabar tal-Madonna li hu fil-qiegħ tal-wied hu ħafna aktar 'l isfel mil-livell tal-Għar), Ġesù jieħu miegħu lil Pietru, Ġakbu u Ġwanni u jitla' kemmxejn 'il fuq mal-ġenb tal-Għolja taż-Żebbuġ fil-masġar taż-żebbuġ, fejn iħalli lilhom hemmhekk ħalli hu jidħol aktar 'il ġewwa fuq il-blata kiesħa tal-agunija, dejjem għaddell tas-siġar taż-żebbuġ li sal-lum għadhom xhieda siekta tal-agunija tiegħu. Il-post tal-agunija mela, jikkorrispondi bejn wieħed u ieħor għal fejn illum hemm il-Bażilika tal-Agunija, mibnija fuq il-fdalijiet tal-knisja Kruċjata tas-Salvatur u tal-knisja Biżantina li kien hemm qabilha, li fihom il-pellegrini kienu jqimu xi blat għeri tal-ġenb tal-Għolja bħala l-post li fih Ġesù għadda tliet sigħat fl-agunija u l-għaraq tiegħu sar qtar tad-demm li ċarċar sal-art. Lura lejn l-Għar wara t-talb u ċ-ċanfira ħelwa

li ta lil Xmun u lil sħabu, Ġesù, b'libertà sovrana, jikkonsenja ruħu lill-għases li bagħtu l-Lhud flimkien ma' Ġuda t-traditur, li kienu jistennewh fl-Għar li fih kienu jafu li jsibu lilu u lill-Appostli.

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani hu l-post li jagħti xhieda għal dan kollu, imma wkoll għal fatt ieħor li seħħ ukoll bil-lejl, lejn il-bidu tal-ministeru ta' Ġesù. Hi x-xena ta' meta Ġesù jkollu kollokwju ma' Nikodemu, xena li nsibuha f'San Ġwann 3,1-21. Ix-xena tiftaħ b'dawn il-kelmiet: "Kien hemm fost il-Fariżej raġel jismu Nikodemu, wieħed mill-kbarat tal-Lhud. Dan ġie għand Ġesù bil-lejl u qallu: 'Rabbi, aħna nafu li inti Mgħallem mibgħut minn Alla'" (Ġw 3,1-2a). Nikodemu joħroġ ifittex lil Ġesù bil-lejl. Il-fatt li kien jaf fejn isibu jġegħelna naħsbu li kellu għarfien tal-post li fih Ġesù kien jirtira fis-sigħat tal-lejl wara l-predikazzjoni tiegħu fit-Tempju ta' Ġerusalemm. Dan il-post kien xi għar jew gorboġ li fih kien jinġabar Ġesù mat-Tnax. It-tradizzjoni dejjem indikat l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani bħala dan il-post, li fih x'aktarx saret din il-laqgħa bejn Ġesù u Nikodemu. Ma ninsewx li t-tradizzjoni tal-għerien bħala postijiet li fihom Ġesù kien jitlob hi marbuta dejjem mal-Għolja taż-Żebbuġ, għax hu proprju aktar 'il fuq, qrib il-quċċata tal-Għolja, li nsibu Għar ieħor, din id-darba Għar-Kripta tal-knisja kbira tal-Eleona li nbniet mill-Imperatriċi Elena fl-epoka Biżantina, u li hu meqjus il-post li fih Ġesù għallem lill-Appostli t-talba tal-"Missierna".

L-importanza taż-żona tal-Ġetsemani kibret proprju reċentement meta fil-21 ta' Diċembru 2020 grupp ta' arkeoloġi tal-Israel Antiquities Authority, flimkien mal-arkeoloġi Franġiskani tal-i*Studium Biblicum Franciscanum* ta' Ġerusalemm ħabbru li kienu sabu skoperti ġodda waqt skavi li saru fil-mina li saret biex il-pellegrini jgħaddu mill-Bażilika tal-Agunija taħt it-triq għall-Wied tal-Kidron. Instab banju ritwali Lhudi (*Mikveh*) tal-1 seklu, mela ta' żmien Ġesù, li hu prova li dik iż-żona agrikola kienet abitata u li hemm kien jintagħsar iż-żejt (il-Lhud għandhom regoli ta' purità ritwali rigward l-għasir taż-żejt taż-żebbuġa u tal-għenba tal-inbid). Instabu wkoll fdalijiet ta' bażilika Biżantina u ta' monasteru jew ospizju ta' żmien il-Kruċjati, kollha xhieda li l-Ġetsemani hu mimli tifkiriet ta' Ġesù u l-Appostli, li kienu miżmuma b'għożża minn ġenerazzjonijiet sħaħ ta' Kristjani matul is-sekli.

Riferenzi:

G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano*, Tomo V (dal 1346 al 1400), Collegio S. Bonaventura, Quaracchi 1927, 83-87, 297-299; D. PRINGLE, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem. A Corpus*, Volume III: The City of Jerusalem, Cambridge University Press 2010, No. 292, 98-103.

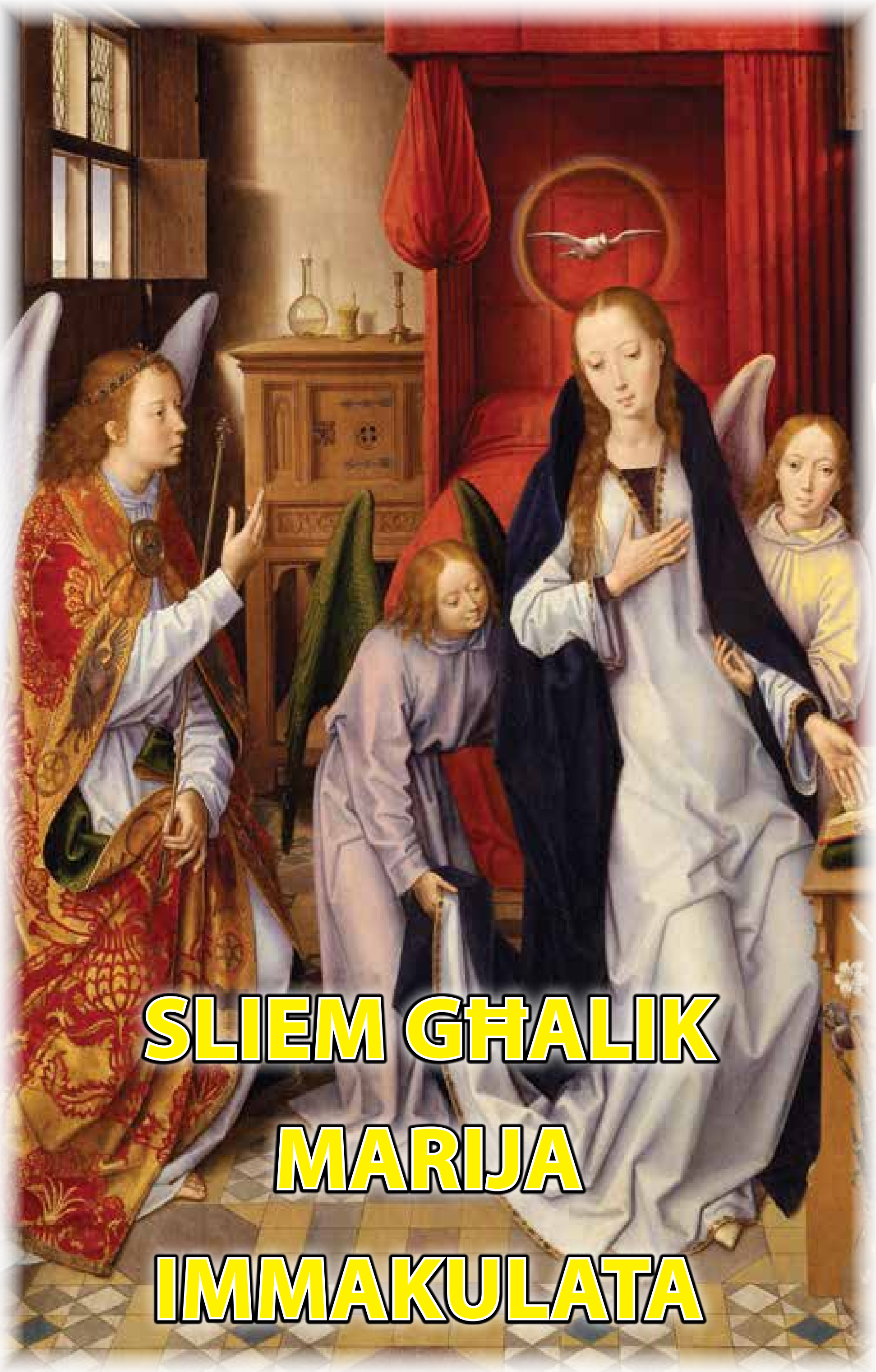

Fr Charles Buttigieg

L-Immakulata mimlija bil-Grazzja quddiem Alla

Alla permezz tal-anġlu Gabrijel ikellem lill-Madonna u jindirizzaha bħala dik li hija 'mimlija bil-grazzja'. Il-kelma Griega għall-grazzja hija *charis*, waqt li dik Ebrajka hija *hanan*, termini li jfissru wkoll 'favur quddiem Alla'. Il-Bibbja turina kontinwament dan il-kobor tal-Madonna bħala l-qaddejja ta' Alla mimlija bil-grazzja. Din l-istorja ta' imħabba hija inizzjattiva ta' Alla li jitfa' l-ħarsa tiegħu fuq din il-kreatura 'grazzjuża'. Sa mill-eternità Alla għażel biex tkun Omm Ibnu, waħda minn ulied Israel, tfajla Lhudija minn Nazaret tal-Galilija, " ... xebba mgħarrsa ma' raġel jismu Ġużeppi, mid-dar ta' David. Din ix-xebba kien jisimha Marija." (Lq 1:26-27). Dik li kienet fost iċ-ċkejknin ta' Israel ġiet magħżula sabiex tkun Omm il-Feddej, l-Immakulata Kunċizzjoni. Kien għalhekk li l-anġlu fit-tħabbira tiegħu, isellem lil Marija bħala "mimlija bil-grazzja", bil-Grieg oriġinali: *kecharitomene* (bil-Latin: *gratia plena*) liema kelma hija marbuta mat-terminu *charis* u mal-verb *charito* (Lq 1:28). Marija tilqa` bil-ferħ il-missjoni fdata lilha: "Hawn hi l-qaddejja tal-Mulej; ikunli skont kelmtek" (Lq 1:38).

L-Immakulata Kuncizzjoni fil-Bibbja

Interessanti li fil-Bibbja, Marija hija mxebbha mas-siġra taqbad bla ma tinħaraq fl-episodju fejn Mosѐ jiltaqa' ma' Alla fuq il-Ħoreb kif naraw f'Eżodu 3:2-5. San Girgor Nissenu jgħidilna hekk: "Kif fuq il-muntanja l-għollieq kien jaqbad bla ma jinħaraq, hekk ukoll il-Verġni Marija welldet lil Dak li hu dawl u baqgħet verġni". Għaliex Marija hija mimlija bil-grazzja u bil-qdusija u d-dnub qatt ma għamel parti mill-eżistenza tagħha kif nemmnu fid-domma tal-Immakulata. Insibu wkoll is-sħaba bħala figura tal-preżenza ta' Alla, s-sħaba li takkumpanja lill-poplu Lhudi fid-deżert, issa fil-Ġdid Testment takkumpanja lil Marija kif naqraw: "Il-Qawwa tal-għoli tgħattik…" (Lq 1:35). Il-Madonna hija mxebbha mal-ġnien, anzi mal-għalqa tad-dwieli (il-*kerem*, il-Karmelu), kif insibu fil-Ktieb tal-Bin Sirak 24:23-25: "Jien bħal dielja, irmajt żraġen il-ġmiel tagħhom, jien l-Omm ta' l-Imħabba sabiħa fejn tinsab kull grazzja". Il-Madonna hija marbuta mas-siġra jew mar-rimja ta' Ġesse kif raffigurat fil-pittura ta' Geertgen tot Sint Jans tal-1490 li tinsab fir-Rijksmuseum ta' Amsterdam. Il-Madonna hija tassew dak il-ġnien tassew sabiħ, kollu safi u

qdusija: 'Tota pulchra es Maria'. Marija mħabbra mill-profeti hija l-Eva l-ġdida (ara Is 7:14 u Ġer 31:22).

Insemmu ukoll l-episodju taż-żjara tagħha għand Eliżabetta ġewwa Ain Karim, vjaġġ ta' madwar 130 km: "F'dawk il-ġranet, Marija qamet u marret tħaffef lejn il-għoljiet f'belt tal-Lhudija, daħlet għand Zakkarija u sellmet lil Eliżabetta. Marija baqgħet għand Eliżabetta għal xi tliet xhur u mbagħad reġgħet lura lejn darha" (Lq 1:39-56). Għandna t-tislima ta' Santa Eliżabetta lill-Madonna: "Imbierka inti fost in-nisa u mbierek il-frott tal-ġuf tiegħek", u l-innu ta' tifħir li joħroġ minn fomm Marija: il-Magnificat (Lq 1:46-55).

L-Immakulata Kuncizzjoni fl-Istorja tal-Knisja

F'talba antika nsibu b'kelmiet profondi dwar il-kobor ta' Marija mimlija bil-grazzja: "Ifraħ, o Verġni Marija, għax int sibt grazzja quddiem Alla; Int li emmint għall-kelmiet ta' l-anġlu Gabrijel: filwaqt li bqajt xebba bla mittiefsa. Omm Alla, itlob għalina!" Fil-Bażilka ta' San Marku ġewwa Venezja nsibu mużajk ferm interessanti tas-seklu tnax tal-Annunzjazzjoni, fejn l-anġlu jidher lill-Madonna waqt li kienet qed ittella' l-ilma mill-bir. Il-ġarra tal-ilma hija simbolu tal-Madonna mimlija bil-grazzja li bħala reċipjent tilqa' lil Ġesù fil-ġuf tagħha sabiex tagħtih lid-dinja. B'din it-tħabbira li saret lil Marija mill-anġlu, immarkat il-bidu tal-milja taż-żminijiet permezz tal-misteru tal-Inkarnazzjoni ta' Sidna Ġesù Kristu. Marija hi għalhekk l-Omm dejjem Verġni li tat lil Sidna Ġesù Kristu lid-dinja u li tkompli turih lid-dinja ta' kull żmien fil-ħajja tal-Knisja. Illum f'Nazaret wieħed isib il-Bażilika tal-Annunzjazzjoni, il-post mill-iktar sagru fejn il-Madonna laqgħet fi ħdanha l-Kelma ta' Alla li saret laħam għalina. Anke l-eqdem knisja fid-dinja dik ta' Dura Europos fis-Sirja l-episodju tat-tħabbira tal-Madonna huwa marbut mal-Madonna ttella' l-ilma mill-bir.

Missirijiet il-Knisja jsejħu lill-Madonna bit-titlu Grieg ta' *Panaghia*, jiġifieri dik li hi 'kollha kemm hi qaddisa', jiġifieri mfawra bil-qdusija, mimlija bl-Ispirtu

s-Santu u li hija tassew 'Omm Alla', *Theotokos*. Il-Papa San Ġwanni Pawlu II, fl-Enċiklika tiegħu, *Redemptoris Mater*, dwar is-sehem tal-Madonna fil-Misteru ta' Kristu u tal-Knisja, fin-numru 8 jikteb: "B'mod tassew speċjali u eċċezzjonali, Marija hi marbuta ma' Kristu, u bl-istess mod hi maħbuba għal dejjem f'dan l-Iben il-Maħbub, l-Iben li hu ta' l-istess natura tal-Missier, u

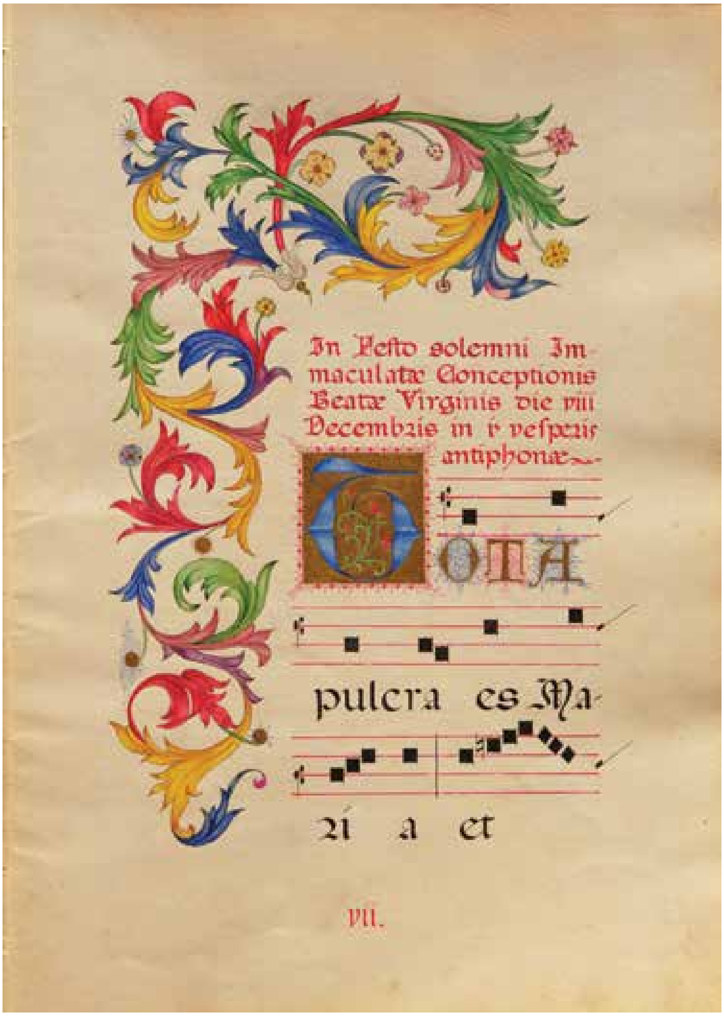

li fih tinġabar il-milja kollha tal-glorja tal-grazzja."

Anke l-ħidma ekumenika qegħda tifhem aktar dan l-għarfien dwar ir-rabta tal-Madonna ma' Kristu kif rajna fid-dokument ta' stqarrija komuni dwar il-Madonna bit-titlu: "Marija: grazzja u tama fi Kristu", imħejji mill-Kummissjoni Internazzjonali Anglikana - Kattolika. Ta' min jgħid ukoll li l-Knisja Kopta fl-Eġittu fil-kalendarju liturġiku tagħha għandha tletin festa marbuta mal-Madonna mimlija bil-grazzja. Ejjew aħna lkoll insellmu lil Marija Immakulata b'din l-istess tislima 'Mimlija bil-Grazzja', ħalli aħna ukoll inkunu taħt l-istess ħarsien tagħha fil-mixja tagħna f'ħajjitna.

Bibliografija

De Fiores, S., *Maria nel mistero di Cristo e della Chiesa*, Roma 1995.

De la Potterie, I., "Kecharitomene en Lc 1,28. Etude Philologique", in *Biblica* 68 (1987) 357-382.

Muzj, M.G., "Madre di Dio 'Roveto ardente'", in *Riparazione Mariana* 1 (1992).

O'Carroll, M., *Theotokos. A Theological Encyclopedia of the Blessed Virgin Mary*, Washington – Delaware 1982.

Passarelli, G., *L'icona della Madre di Dio, con inno Akathistos*, Milano 1992.

Quarles, C.L. "The Protoevangelium of James as an alleged parallel to creative historiography in the synoptic birth narratives", in *Bulletin for Biblical Research* 8 (1998) 139-149.

Rossier, F., "Kecharitomene (Lk.1:28) in the light of Gen 18:16-33: a matter of quantity", in *Marian Studies* 55 (2004) 159-183.

Sendler, E., *Le Icone Bizantine della Madre di Dio*, Milano 1995.

Stacpoole, A. (ed.), *Mary's Place in Christian Dialogue*, Middlegreen (U.K.) 1982.

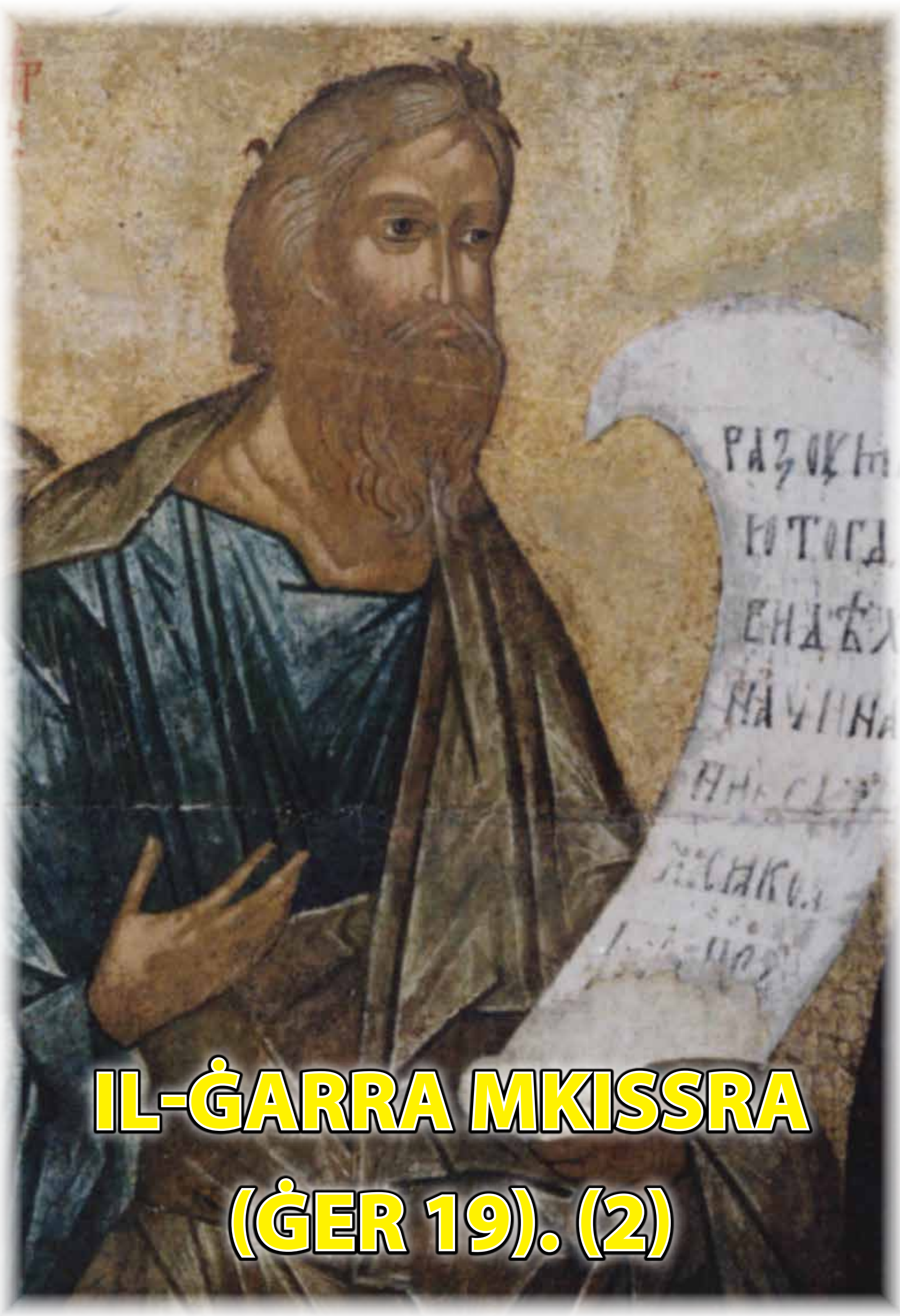

IL-ĠARRA MKISSRA (ĠER 19). (2)

Mons Lawrenz Sciberras

Fil-kapitlu dsatax tal-ktieb ta' Ġeremija niltaqgħu ma' xena oħra u li l-bidu tagħha, mela l-aġent, huwa wkoll Alla omnipotenti. Għalhekk dan Alla jamar lil Ġeremija biex imur jixtri ġarra, isejjaħ numru ta' personalitajiet minn Israel fosthom anzjani biex quddiemhom biswit il-Bieb ix-Xaqquf ikisser il-ġarra li jkun xtara. Dan il-ġest li kien obbligat jagħmel Ġeremija ġie segwit minn kliem aħrax u iebes ta' tifsir. "Hekk għad inkisser dan il-poplu ta' din il-belt bħalma titkisser ġarra tal-fuħħar, bla ma tkun tista tissewwa'" (Ġer 19,11).

Ġrajja u tifsir

Din hija xena u kliem mimli theddid qawwi kontra Ġerusalemm u n-nies li jgħixu fiha b'mod speċjali l-kapijiet tagħha. U f'liema żmien kien meta saret din ix-xena tal-ġarra mkissra u l-kliem iebes tassew! Kien qrib ħafna tas-sena 605 meta f'dak iż-żmien ukoll intisġet xena oħra qawwija u drammatika tassew. Din il-ġrajja taħraq qiegħda fil-kapitlu sitta u tletin ta Ġeremija.

Dakinhar is-sultan Ġeħojakim sama' lil Baruk jaqralu mill-ktieb spirata ta' Ġeremija. Dan il-kliem xejn ma għoġob lis-sultan Ġeħojakim u billi l-kuxjenza tiegħu niggżitu sew, naturalment għaliex ma kienx miexi skont dak li sama', b'rabja fuqu qabad u ħaraq il-ktieb kollu fil-kenur sakemm "il-ktieb kollu ntemm fin-nar" (Ġer 36,23). Probabbilment kien dak li għamel Ġeremija mill-ġarra li wassal li Ġeħojakim sa hawn. B'dak li għamel Ġeħojakim ħaseb li se jikkalma l-kuxjenza tiegħu.

Kuntest qawwi ħafna.

Is-sitwazzjoni, ż-żmien, il-post u l-kuntest ta' din il-ġrajja huwa wieħed qawwi ħafna! Hawn ordni ċara u diretta ta' Alla lil Ġeremija. Fl-azzjoni ta' Ġeremija li jkisser u jfarrak il-ġarra tal-fuħħar hija sitwazzjoni li xejn mhu faċli li treġġa' kollox lura. Dan ifisser li huwa impossibbli li wara li tkun kissirt ġarra issa tista' qatt toħlom li terġa' tgħaqqadha mill-ġdid. Hawn qiegħdin fl-impossibbli! U n-nies tal-post, li dak iż-żmien ix-xogħol tal-fuħħar kien wieħed tant komuni, fehemu sewwa l-kliem, l-azzjoni u t-tifsira sħiħa tagħha!

"Inti mbagħad tkisser il-ġarra quddiem in-nies li jiġu miegħek" (Ġer 19,10): Din l-azzjoni ta' Ġeremija flimkien mat-tkisser fejn kollox isir frak u laqx ifisser sitwazzjoni ta' dispranent, dan għaliex dak il-frak qatt mhu se jirnexxilek tgħaqqdu mill-ġdid.

Il-kliem ta' Ġeremija dwar ix-xorti tal-belt ta' Ġerusalemm, tfakkar kważi fl-istess kliem li snin wara qal Ġesù dejjem fuq l-istess belt tiegħu Ġerusalemm. U jekk kliem Ġeremija kien wieħed iebes, ċar u dirett, xejn anqas kien kliem Ġesù: "Ġerusalemm Ġerusalemm, int li toqtol il-profeti u tħaġġar il-messaġġiera mibgħutin lilek kemm-il darba ridt niġbor lil uliedek bħalma l-qroqqa tiġbor il-flieles taħt ġwenħajha, u int ma ridthiex! Ara darkom għad iħalluhielkom ħerba! (Mt 23, 37-38).

Dan l-istess ħsieb ta' dispjaċir lejn il-belt il-qaddisa qiegħed ukoll f'Luqa 19,41. F'dan il-kuntest Ġesù jagħmel xi ħaġa oħra rari ħafna f'ħajtu. Ġesù tant ħass għafsa ta' qalb għal beltu meta ftakar x'kien se jiġrilha fil-ġejjieni tant ħassu kommoss u mqanqal li beka fuqha (Lq 19,41). "Għax għad jiġi żmien fuqek meta l-għedewwa tiegħek idawruk b'rampa u jagħlquk minn kullimkien" (Lq 19,43).

Żmien ta' dekadenza

Il-ġrajja tal-ġarra mkissra ġrat fi żmien storiku tassew meta l-idolatrija fil-belt,

saħansitra fit-tempju, kienet fl-aqwa tagħha. Ir-riforma li pprova jagħmel is-sultan Ġosija, u din swietlu ħafna tbatija, firdiet u glied mal-istess kbarat ta' madwaru, ma swiet għal xejn. Ninsabu bejn is-snin 640 u 609. "Bnew is-santwarji ta' Bagħal, biex jaħarqu bin-nar lil uliedhom b'sagrifiċċju tal-ħruq lil Bagħal" (Ġer 19,5). Dan is-sagrifiċċju jissejjaħ Molok: Aktar 'l isfel minn daqshekk idoltarija żgur li wieħed ma jistax jinżel u jogħdos.

U hawnhekk issa fix-xena tal-ġarra mfarrka Ġeremija jrid iwassal il-messaġġ li min mhux lest li jdur b'rieda u sinċerità lejn Alla, jixbah lil dak iċ-ċaqquf imkisser u mormi u ma jiswa għal xejn iżjed ħlief li jiġi misħuq minn riġlejn in-nies. Dan huwa tassew messaġġ qawwi; wieħed ma għandu qatt jilqa' u jaċċetta jew jixrob kollox mingħajr qabel ma jgħarbel sew. Hemm waqtiet fil-ħajja fejn wieħed għandu jħoss li ma jistax jilqa' u jaċċetta kollox b'għajnejh magħluqa!

Forsi ikun hawn min jistaqsi, imma possibbli li fil-belt il-qaddisa - Ġerusalemm - u saħansitra fl-aktar post għażiż u qaddis għal-Lhud, mela t-tempju, kien hemm min wasal sa dan l-istat hekk ikrah u ta' min jikkundannah!? It-tweġiba neħduha minn kliem Ġeremija nnifsu: "Għax huma telquni u pprofanaw dan il-post billi ħarqu l-inċens lill-allat barranin li, la huma, la missirijiethom, u lanqas is-slaten ta' Ġuda ma kienu jafu bihom. Imlew dan il-post bid-demm ta' l-innoċenti" (Ġer 19,4). Hekk hu r-riferenza għas-sagrifiċċji Molok.

Analiżi tas-sitwazzjoni.

Il-kliem tal-profeta fih tliet livelli, wieħed aktar qawwi, orribbli u diżuman mill-ieħor! L-ewwel livell huwa li l-poplu telaq u abbanduna lil Alla! Ma baqgħux jagħrfu lil Alla bħala l-ħallieq u l-konservatur tal-ħajja sħiħa u umana tagħhom. Issa aħna nafu li l-poplu Lhudi huwa poplu monoteista, jiġifieri jqim lil Alla wieħed. Imma kliem Ġeremija hawn qed juri xorta oħra.

Dan Ġeremija diġà kien wera l-istess ħsieb bi kliem ieħor figurattiv: "Għax tnejn huma d-dnubiet tal-poplu tiegħi: telqu lili, l-għajn tal-ilma ġieri, biex ħaffru bjar għalihom, bjar miksura li ma jżommux ilma" (Ġer 2,13). Din l-idolatrija mhix neċessarjament il-qima lil xi idoli oħra. Hawn ta' min isemmi l-flus, il-poter, il-qerq, u l-inġustizzji. L-idolatrija huwa wkoll atteġjament ta' kif wieħed jitlaq u jabbanduna 'l Alla! Anzi ma jasal qatt biex jagħrfu bħala l-ħallieq u dominatur ta' kollox. Alla huwa dak li għandu jiġi adurat, meqjum u rringrazzjat mingħajr ebda kundizzjoni ta' ħadd u ta' xejn!

It-tieni ħtija gravi u li ttaqqal fuq spallejn il-poplu huwa l-fatt li dawn "ipprofanaw dan il-post qaddis billi ħarqu l-inċens lill-allat barranin". Issa huwa fatt indiskutibbli li t-tempju ta' Ġerusalemm, għall-poplu Lhudi, huwa l-post uniku fid-dinja kollha fejn għażel Alla biex hemm jagħmel l-għamara tiegħu fost il-bnedmin. Meta Salamun għall-ewwel darba kkonsagra dan il-maqdes lil Alla "... is-sħaba mliet it-tempju tal-Mulej... għax il-

glorja tal-Mulej kienet imliet it-tempju tal-Mulej" (1 Slat 8,10-11). Għalhekk mela t-tempju kien sar l-eqdes, l-ogħla u l-iprem post fejn il-Lhud kienu jmorru jitolbu, jirringrazzjaw u joffru 'l ħafna u ħafna debħiet tagħhom lil Alla.

Barra dan fil-parti ta' ġewwa nett kien hemm l-arka tal-patt miżmuma b'għożża u mħabba kbira. Hemm darba fis-sena kien jidħol il-qassis il-kbir li bid-demm tal-bodbod iroxx fuq l-għatu – *kapporet*– tal-arka u fuq in-nies. U fl-istess waqt isemmi l-isem ta' Alla.

Issa quddiem din il-qdusija kollha tat-tempju, Ġeremija qiegħed jara dik il-profanazzjoni li tkexkxek! In-nies tant għamew, tant tbiegħdu minn Alla ħaj u veru li bdew jaħarqu l-inċens quddiem allat oħra, allat li għandhom il-għajnejn u ma jarawx, għandhom il-widnejn u ma jisimgħux (S 115, 5-6). Sa dan l-att l-aktar baxx u mimli idolatrija wasal il-poplu l-magħżul! U għalhekk allura l-kastig kien wieħed tassew fil-qrib! Il-ġarra kienet tassew waslet fi stat tat-tkissir.

It-tielet ħtija gravi, kera u tqila hija t-tixrid ta' demm innoċenti. Din hija tassew xi ħaġa tat- tkexkix, xi ħaġa diżumana għal kollox. Il-kliem ta' Ġeremija huwa ċar u dirett ħafna: "Bnew is-santwarji ta' Bagħal, biex jaħarqu bin-nar lil uliedhom b'sagrifiċċji tal-ħruq lil Bagħal." (Ġer 19,5). Diżumanità aktar baxxa minn din wieħed la jista' jimmaġina u anqas jaħseb. Toqtol it-trabi, mela persuni umani, biex dawn toffrihom lil alla falz Bagħal!!

Fi żminijietna l-ibliet sekularizzati ma jagħtux kas, anqas biss jgħaddi minn moħħhom li l-ġlied bejn l-aħwa, il-mibegħda ta' wieħed lejn l-ieħor, bħala bażi għandhom id-disprezz tal-aħwa u l-qima li wieħed għandu lejh innifsu. Egoiżmu sfrenat, awtonomija biss lejn dak kollu li huwa ta' din l-art. Il-bniedem tal-lum ma jaċċetta qatt lil Alla, u lil dan bħala s-sieħeb awtorevoli tiegħu. Il-bniedem ma jasal qatt biex jifhem u jilqa' li Alla jistħoqqlu min iqimu, min jadurah min iservih.

Ġeremija u Ġesù.

Il-kliem theddid tal-profeta Ġeremija joqrob ħafna lejn dak ta' Ġesù, meta dan għallem dwar il-hena vera u hena qarrieqa. "Imma ħażin għalikom, intom l-għonja, għax il-faraġ tagħkom ħadtuh. Ħażin għalikom intom li għalissa mxebbgħin, għax għad tkunu bil-ġuħ. Ħażin għalikom intom li għalissa tidħku, għax għad tnewħu u tibku. Ħażin għalikom meta kulħadd isemmikom fil-ġid. Għax l-istess għamlu missirijiethom lill-profeti foloz!" (Lq 6, 24-26). Il-profeta qiegħed jgħid hekk: 'Ħażin għalik belt, li tistrieħ fuq il-għana u l-kummerċ; ħażin għalik li tidħak b'mod sarkastiku biex l-ieħor ibati; ħażin għalik li taħqar, tgħakkes u tweġġa' lill-iltim u l-armla fqira; ħażin għalik li tqarraq fil-miżien, fil-kejl u l-kwalità u fil-ħin biex int tħaxxem dejjem aktar butek.'

Ix-xena tal-ġarra mkissra u mfarrka għalkemm ilha snin kbar li ġrat imma għad għandha eku ċar, preċiż u qawwi għal żminijietna. It-tifsira sħiħa ta' din il-ġrajja ta' Ġeremija, saħħaħha u ssiġillaha Kristu stess bit-tagħlim tiegħu.

Profeta Isaija

ĦJIEL TA' ĠOGRAFIJA BIBLIKA (II)

Marcello Ghirlando

Toroq, Fruntieri u Ismijiet

It-toroq fiż-żona tal-Palestina u madwar dejjem tqiesu importanti ħafna għaliex kienu l-arterji kummerċjali li jagħtu l-ħajja, minbarra li spiss kienu għodda tajba għall-ħakkiem barrani biex jaħkem fuq il-popli li kienu jgħixu f'din l-art. Il-ġografija tal-art offriet mogħdijiet u toroq li ftit li xejn tbiddlu matul is-sekli u li mmarkaw liema kellhom ikunu ż-żoni abitati jew le. Fil-Palestina nsibu tliet tipi ta' rotot: it-toroq internazzjonali li wrew bid-deher kemm din l-art serviet bħala pont, it-toroq interni u l-mogħdijiet. Fil-perijodu bibliku t-toroq kienu jsiru billi jitneħħa l-ġebel u fejn kien meħtieġ isir il-livellar tat-triq. F'Iżaija 62:10 nsibu: *Għaddu, għaddu mill-bibien, wittu t-triq għall-poplu! Rawmu, rawmu t-triq, naddfuha miż-żrar!...* (ara wkoll: 40:3; 57, 14; Ġeremija 18:15). Biex nifhmu liema kienet ix-xibka tat-toroq matul is-sekli rridu nżommu quddiem għajnejna dak li tgħid il-Bibbja, iskrizzjonijiet antiki ġejjin mill-Eġittu u l-Assirja, speċjalment fir-rakkonti tal-vjaġġi u l-mixja tat-toroq tal-perjodu Ruman u wara.

It-Toroq Internazzjonali: dawn kienu prinċipalment tnejn: it-Triq tal-Baħar (*Via Maris)* u t-Triq tas-Slaten *(Via Regia).*

It-Triq tal-Baħar kienet timxi matul il-kosta. Matulha nbnew l-ibliet l-aktar antiki u kienet l-arterja prinċipali li tagħti l-ħajja lil din l-art. Min kien jiddomina din it-triq u l-fergħat tagħha kien jaħkem fuq l-art. Fuq din it-triq prinċipali nsibu diversi xhieda fil-kitbiet Eġizzjani u Assiri. Fil-Bibbja nsibu riferenza f'Iżaija 8;23b: *Bħalma qabel fl-imgħoddi kien mela bl-għajb l-art ta' Żebulun u l-art ta' Naftali, hekk issa fl-aħħar isebbaħ it-triq tal-baħar, 'il hemm mill-Ġordan, il-Galilija tal-*

Fdalijiet tas-sinagoga ta'Kafarnahum IV Seklu

ġnus. Iżaija jsejjaħ iż-żona kostali tat-tramuntana bħala t-triq tal-baħar, triq li mill-pjanura ta' Saron kienet tinqasam f'diversi fergħat. Waħda minnhom kienet tibqa' sserrep mal-kosta tal-Feniċja. Fuq in-naħa ta' lvant il-fergħat tat-triq kienu jitilgħu mill-pjanura ta' Ġiżragħel lejn il-Beqagħa Libaniża u lejn Damasku u l-Mesopotamja. Fir-rakkont ta' l-Eżodu (13:17) din it-triq hija msejħa 'it-triq lejn art il-Filistin'. Ħafna drabi bit-titlu *Via Maris* nifhmu din il-ġabra ta' triqat, anke jekk il-fergħat probabbilment ma kinux magħrufa hekk.

Il-belt moderna ta' Sidon

Fost l-għejun Eġizzjani li jagħtu deskrizzjoni tajba ta' din it-triq u l-fergħat tagħha nsibu l-parti ġeografika fl-Ittra tal-iskriba Eġizzjan Ħori li għex fi żmien is-saltna ta' Ramses II (Papiru Anastasi I). Jidher li dan l-iskriba kien midħla sewwa ta' din it-triq, il-fergħat tagħha u l-ibliet li kienu mibnija magħhom. Ħaġa simili nsibuha fil-'mappa' ta' Seti I. Tingħata importanza lill-ibliet fin-nofisinhar tat-Triq tal-Baħar minħabba l-fatt li dawn spiss kienu taħt l-awtorità Eġizzjana. Insibu wkoll xi dettalji ġeografiċi fl-għejun ġejjin mill-Assirja.

B'mod sempliċi (u bil-Ġdid Testment quddiemna) nistgħu ngħidu li din it-triq minn Damasku kienet tidħol fil-Palestina ħdejn dik li kellha tkun il-belt ta' Ċesarija ta' Filippu. Kienet tinżel lejn l-Għadira ta' Ħùle, il-belt ta' Korażajn u mbagħad lejn il-belt ta' Kafarnahum fuq ix-xtajta tal-Għadira tal-Galilija.

Sarkofagu - Skriba Ħori

Minn hawn din it-triq kienet tibqa' miexja matul ix-xtajta tal-Għadira u tibqa' sejra fejn aktarx kien hemm ir-raħal ta' Magdala u mbagħad lejn il-belt ta' Tiberija. Minn hawn din it-triq kummerċjali kienet taqsam il-pjanura ta' Ġennesaret u tmur lejn Wadi el-Ħamam. Minn dan il-wied kienet tfiġġ l-Għolja tat-Tabor u ddur qrib ir-raħal ta' Najm, taqsam il-pjanura ta' Esdrelon lejn Megìddu minn fejn taqbad il-Wadi el-Araħ lejn il-kosta tal-Mediterran. Hawnhekk kienet tingħaqad mat-triq ewlenija li mill-Eġittu kienet titla' sal-Feniċja, triq li kienet tgħaddi minn 'Askalon, Ġoppa, Għakku u tibqa' tielgħa lejn Tir u Sidon. Din l-istess triq kellha fergħa oħra li minn Megìddu kienet tinżel lejn Betsan, taqsam ix-xmara Ġordan u jew tmur lejn Gadara u Abila biex tingħaqad mat-triq tas-Slaten jew inkella tmur lejn Ħippos u mbagħad tibqa' tielgħa lejn il-Golan minn fejn kienet tingħaqad mat-triq tas-Slaten u tibqa' sejra lejn Damasku.

It-Triq tas-Slaten (Numri 20:17; 21:22) kienet taqsam l-għoljiet tat-Transġordanja, maġenb id-deżert, u tibqa' tielgħa sa Damasku. Din it-triq kienet titlaq mid-deżert ta' l-Għaraba, titla' għal Bosra, Ħesbon, Rabba, Ramot u lejn il-pjanuri ta' Ħawran, Basan u 'l fuq lejn Damasku. Anke din kienet triq kummerċjali, partikolarment importanti għall-ġarr tal-fwejjeħ min-nofsinhar tal-Għarabja. Għal żmien twil din kienet maħkuma min-nomadi u l-karovani tagħhom, li fil-bidu żammewha ħielsa minn kull insedjament jew fortifikazzjoni. L-isem huwa meħud mill-Bibbja (Numri 20:17; 21:22) u l-parti tat-tramuntana hija magħrufa bħala t-Triq ta' Basan (Numri 21:33; Dewteronomju 3:1). Meta fuq din it-triq inbnew diversi insedjamenti matul l-istorja, din saret aktar

importanti. Imma anke meta dawn naqsu, baqgħet dejjem tintuża bħala triq kummerċjali min-nomadi.

Toroq Lokali: Il-Palestina kellha wkoll xibka ta' toroq li kienu jgħaqqdu ż-żewġ toroq l-kbar msemmija mill-majjistral għal-lvant. Minħabba t-topografija ġejografika ftit kien hemm toroq oħra li kienu jaqsmu mit-tramuntana għan-nofsinhar ħlief triq li kienet taqsam l-għoljiet ċentrali tal-pajjiż. L-ibliet prinċipali ta' din iż-żona kienu mibnija maġenb din it-triq: Birsaba, Ħebron, Betlehem, Ġerusalemm, Betel, Sìkem. Minn Sìkem it-triq tinqasam fi tnejn, triq fid-direzzjoni tas-Samarija lejn il-pjanura ta' Ġiżragħel u oħra fid-direzzjoni tal-Wied ta' Betsan. Triq oħra lonġitudinali kienet dik tal-Wied tal-Ġordan, minn Ġeriko għal Betsan. Triq simili kienet timxi 'l isfel mill-Għarabah, fin-nofsinhar tal-Baħar il-Mejjet, li kienet tgħaqqad lil Tamar u Zoar ma' Elat, magħrufa bħala t-triq tal-Baħar tal-Qasab (Eżodu 13:18).

Aktar numerużi huma t-toroq li kienu jgħaqqdu t-Triq tal-Baħar mat-Triq tas-Slaten. Fin-Negeb kien hemm triq li tgħaqqad Kadis-barnija man-nofsinhar tal-Għaraba, waħda minn Għarad lejn l-Għaraba u oħra li kienet tgħaqqad Gaza, Ġerar, Birsaba u Għarad. F'Ġuda wkoll kien hemm diversi toroq: dik li tgħaqqad Lakis ma' Ħebron u toroq li kienu jibdew minn Lakis għal Betlehem, għal Ġerusalemm u għal Betxemex. It-triq ta' Betħoron, strateġikament importanti u ffortifikata tajjeb fi żmien Salamun, hija msemmija fil-Bibbja fl-1 Samwel 13:18. It-telgħa ta' Betħoron isserrep lejn Gibgħon u lejn Ġerusalemm. Fost it-toroq li mill-Għoljiet ta' Ġuda jinżlu lejn il-Wied tal-Ġordan ta' min isemmi dik li minn Ġerusalemm kienet tieħu għal Ġeriko, triq li kienet taqsam 'it-telgħa ta' Adummin' (Ġożwe 14:7). Ta' min isemmi wkoll it-triq li minn Ħebron kienet tinżel lejn Għajn-geddi, triq li kienet taqsam lejn Mowab.

Fl-Għoljiet ta' Efrajm kien hemm triq importani li kienet titlaq mis-Saron lejn is-Samarija, Sikem u mbagħad tinżel 'l isfel lejn Tirsa minn Wadi Farah

Id-desert tan-Negeb

Papiru Anastasi I

u tasal sal-belt ta' Adam. Aktar fin-nofsinhar kien hemm triq oħra li minn 'Afek kienet tinżel lejn Betel u tibqa' nieżla lejn Ġeriko. Hija deskritta fil-Bibbja bħala t-triq li minnha ħarab Ġożwe u Israel kollu min-nies ta' Għaj u Betel (Ġożwe 8:15).

Fil-Galilija kien hemm triq li kienet taqsam in-naħa tan-nofsinhar ta' din iż-żona, mill-Wied tal-Ġordan sal-pjanura ta' Għakku. Din kienet triq li kienet tieħu għaż-żona ta' Ħawran fit-Transġordanja. Toroq oħra li kienu jaqsmu l-Galilija ħarġu għad-dawl mill-katina ta' siti arkeoloġiċi ta' bliet li nbnew matul is-sekli.

Fit-Transġordanja, barra l-fergħat tat-Triq tal-Baħar u tat-Triq tas-Slaten, insibu tliet toroq prinċipali: dik li titlaq mill-pjanura ta' Sukkot u li timxi mal-wied tax-xmara Ġabbok lejn Maħanajm; it-triq li minn Ġeriko kienet titla' lejn Ħesbon; u t-triq li minn Zoar kienet titla' lejn Karnajm.

Toroq oħra żgħar li jissemmew fil-Bibbja, bħalma kienet 'it-triq tal-Balluta tas-Saħħara' (Imħallfin 9:37) u t-triq tal-Għolja taż-Żebbuġ' (2 Samwel 15:30), qrib Ġerusalemm, kellhom biss importanza lokali.

Fruntieri u Ismijiet: Il-Palestina hija mdawra b'fruntieri naturali fuq tliet naħat: il-Mediterran fin-naħa tal-majjistral u d-deżert fin-naħa tal-lvant u tan-nofsinhar. Fi lvant, meta d-deżert tat-Transġordanja kien sar żona tan-nomadi, il-Wied tal-Ġordan u l-Baħar il-Mejjet servew ta' fruntieri. Wadi el-Għarix, daqs tletin mil fin-nofsinhar ta' Rafija, spiss kien jitqies bħala l-fruntiera bejn il-Palestina u l-Eġittu. Aktar diffiċli huwa li nsibu fruntiera ġeografika bejn il-Palestina u s-Sirja. Minkejja l-preżenza tal-muntanji tal-Ħermon u l-Anti-Libanu, il-fruntiera hawnhekk kienet tiddependi minn sitwazzjonijiet politiċi u etniċi. Il-ħakkiema barranin dejjem qiesu il-Palestina u s-Sirja bħala art waħda.

Il-kwistjoni tad-diversi ismijiet mogħtija lil din l-art tiddependi miż-żminijiet storiċi differenti u l-kwistjoni tal-fruntieri fid-diversi perjodi. L-ismijiet l-aktar antiki nsibuhom fl-għejun Eġizzjani u Mesopotamiċi u dawn iqisu l-Palestina u s-Sirja bħala żona ġeografika waħdanija.

Fl-għejun Eġizzjani, fi żmien is-Saltna Qadima, jidher l-isem *Hariu-sha*, jiġifieri *l-art ta' dawk li jgħixu fir-ramel*. Jista' jkun li din hija riferenza għad-deżert jew għar-ramel tal-kosta. Fis-Saltna tan-Nofs insibu l-isem *Retenu* u xi għejun jaqsmu din iż-żona ġeografika (Sirja-Palestina) fin-naħa ta' fuq u dik t'isfel. Fi żmien is-Saltna l-Ġdida nsibu żewġ ismijiet: *Djahi* u *l-art ta' Ħurru*.

Fl-għejun Mesopotamiċi, ġejjin mit-tielet u tieni millennju QK, insibu l-isem *l-art ta' Amurru*, jiġifieri *l-art fin-naħa tal-majjistral*, jiġifieri l-art in-naħa tal-majjistral tax-Xmara Ewfrat, sal-*baħar ta' Amurru*, jiġifieri l-Mediterran. Minn hawn ġejja li l-popolazzjoni kienet tissejjaħ *Amurrin*.

Isem ieħor użat sa mis-seklu tmintax QK, u li aħna aktar

għandna għarfien tiegħu, kien *l-art ta' Kangħan*. Il-*Kangħanin* jissemmew għall-ewwel darba fid-dokumenti Eġizzjani f'nofs is-seklu XV QK u dan fis-sens ta' nies nobbli u merkanti. Eku ta' dan insibuh fil-Bibbja (Iżaija 23:8; Ħosegħa 12:7; Sofonija 11:7; Ġob 41:6). *Kinahhu* kien ifisser *vjola,* kulur assoċjat mal-merkanti tal-porpra fil-Feniċja – L-Ittri ta' El Amarna tal-ewwel nofs tas-seklu XIV jużaw il-kliem *Kinahhi, Kanahna, Kinahni* għaż-żona tal-kosta fil-Feniċja, isem estiż għaż-żona aktar wiesgħa tas-Sirja-Palestina.

Dan kollu jsib eku f'wieħed mid-dokumenti l-aktar interessanti tal-Bibbja f'Numri 34:1-12 *"U l-Mulej kellem lil Mose u qallu: "Ordna lil ulied Israel u għidilhom: Intom se tidħlu fl-art ta' Kangħan, din hi l-art li se tmisskom: l-art ta' Kangħan bil-fruntieri tagħha. Il-ġenb tan-nofsinhar jieħu mid-deżert ta' Sin san-naħa ta' Edom; il-fruntiera tan-nofsinhar tibda minn tarf il-Baħar il-Mielaħ lejn il-lvant; imbagħad tilwi għat-telgħa ta' Għakrabbim u tgħaddi minn Sin, sa ma tasal Kadis-barnija; minn hemm tibqa' sejra għal Ħasar-addar, u tgħaddi minn Għasmon, u minn Għasmon iddur mal-wied tal-Eġittu u tasal sal-baħar. Fuq il-fruntiera tal-punent ikollkom il-Baħar il-Kbir; dan ikun il-fruntiera fuq din in-naħa. Il-fruntiera fuq in-naħa tat-tramuntana tkun din: mill-Baħar il-Kbir tiġbdu lejn il-muntanja tal-Ħor; minn Ħor tiġbdu lejn id-daħla ta' Ħemat, u l-fruntiera tibqa' sejra sa Sedad, mnejn tgħaddi lejn Żifron u tibqa' sejra sa Ħasar-għenan. Din tkunilkom il-fruntiera tat-tramuntana. Għall-fruntiera fuq in-naħa tal-lvant tiġbdu linja minn Ħasar-għenan sa Sefam; u din il-fruntiera tibqa' nieżla minn Sefam sa Ribla fuq il-lvant tal-Għajn, u tibqa' nieżla u tmiss il-ġenb tal-baħar ta' Kinneret in-naħa tal-lvant, u tibqa' nieżla mal-Ġordan sal-Baħar il-Mielaħ; din tkun l-art tagħkom b'dawn il-fruntieri madwarha".*

Via Maris [vjola] - Via Regia [aħmar]

L-isem *l-art ta' Israel* beda jintuża mal-okkupazzjoni Israelitika. Is-sens tal-isem tbiddel skont is-sitwazzjoni storika. Fil-bidu kien jintuża biex jindika ż-żoni fejn għammru t-tribujiet f'kuntrast maż-żoni tal-Filistin u l-Kangħanin (1 Samwel 13:19). Fi żmien is-saltna l-isem ħa tifsira jew aktar wiesgħa (it-tribujiet flimkien) jew tifsira limitata meta ntuża biex jindika l-ġabra tat-tribujiet tat-tramuntana. Wara l-qsim tas-saltna, l-isem kien jintuża għas-Saltna tat-Tramuntana, is-Saltna ta' Israel.

F'sens wiesa' l-art ta' Israel kienet dik *minn Dan sa Birsaba* (2 Sanwel 24:2). Iċ-ċensiment magħmul minn Ġowab jagħtina deskrizzjoni ġeografika interessanti: "Qasmu l-Ġordan, u bdew minn Għarogħer u mill-belt li tinsab f'nofs il-wied, u minn hemm baqgħu sejrin lejn Gad sa Ġagħżer. Imbagħad waslu f'Gilgħad u fl-inħawi ta' taħt il-Ħermon. Baqgħu sejrin sa Dan u minn Dan daru lejn Sidon. Ġew fil-fortizza ta' Tir, u fl-ibliet kollha tal-Ħiwwin, u tal-Kangħanin sa ma waslu fin-Negeb ta' Ġuda f'Birsaba" (2 Samwel 24:5-8).

F'sens limitat l-isem kien jintuża biex jindika s-Saltna

ta' Fuq f'kuntrast mas-Saltna ta' Ġuda (2 Slaten 5:2; 6-23), fin-naħa tan-nofsinhar, immexxija mid-dinastija ta' David. Il-fruntieri bejn dawn iż-żewġ saltniet tbiddlu skont iċ-ċirkustanzi storiċi. Kien biss wara l-waqgħa tas-Samarija, u fl-aħħar jiem tas-Saltna ta' Ġuda waqt l-espansjoni magħmula taħt is-Sultan Ġosija, li l-isem Israel reġa' beda jintuża kif kien fil-bidu. F'dan il-kuntest l-isem *l-art ta' Ġuda/tal-Lhudija* għall-ewwel kien jintuża biex jindika l-wirt tal-art tat-tribù ta' Ġuda, bejn Ħebron u Ġerusalemm; wara ntuża għat-tribujiet tan-nofsinhar li nġabru fis-Saltna tan-Nofsinhar, ta' Ġuda, wara l-qasma tas-saltna. Wara l-eżilju l-isem *Lhudija* kien jindika l-provinċja Persjana fil-Palestina, u fi żmien d-Dinastija ta' l-Asmonin l-isem beda jiddeskrivi l-Palestina kollha. Kien għalhekk li r-Rumani taw l-isem *Provincia Judaea* lill-Palestina. Wara t-tieni rewwixta tal-Lhud kontra r-Rumani, fil-bidu tat-II seklu WK, l-Imperatur Adrijanu biddel l-isem f'*Provincia Syria Palaestina*, *Palaestina* fil-qosor. Niftakru li l-isem *Palaestina* hija l-forma ellenistika tal-isem *art tal-Filistin* (Ġenesi 21:32.34). Huwa isem li Adrijanu ried juża biex ineħħi l-isem Ġuda. San Ġirolmu, fil-V seklu WK għalhekk seta' jikteb: "*Judaea quae nunc appellatur Palaestina*", "*Il-Lhudija li issa hija msejħa Palestina*".

Xi bibliografija li tista' tgħin għall-approfondiment tal-Ġografija u l-Istorja Biblika

AHARONI YOHANAN, *The Land of the Bible, a Historical Geography*, Burns and Oates, London 1979.

AHARONI YOHANAN - AVI-YONAH MICHAEL, *The Macmillan Bible Atlas. Revised Edition*, Carta, New York - London, 1977.

AHARONI YOHANAN - AVI-YONAH MICHAEL – RAINEY A.F. – SAFRAI Z., *The Carta Bible Atlas*, Carta, Jerusalem 2002.

AVI-YONAH M, *The Holy Land, A Historical Geography from the Persian to the Arab Conquest 536 B.C. to A.D. 640*, Carta, Jerusalem 2002.

NEGEB AVRAHAM (Ed.), *The Archaeological Encyclopedia of the Holy Land, Revised Edition*, Jerusalem 1986.

KASWALDER PIETRO A., *Onomastica Biblica*, (*Studium Biblicum Franciscanum, Collectio Minor* 40), Franciscan Printing Press, Jerusalem 2002.

KASWALDER PIETRO A., *La Terra della Promessa*, (*Studium Biblicum Franciscanum, Collectio Minor* 44), Franciscan Printing Press, Jerusalem 2010.

La Terra del Messaggio, Per un Atlante di Geografia Biblica, Elle Di CI, Torino 1991.

Atlas tal-Bibbja, Maqlub għall-Malti mix-xogħol ta' John Strange, Għaqda Biblika Maltija, Malta 1999.

GĦALFEJN U LIL MIN INKITBET L-EWWEL ITTRA TA' SAN ĠWANN?

Rev Dr Martin Micallef OFMCap

L-awtur

Mir-Raba' Seklu, il-kitbiet kollha ta' San Ġwann, jiġifieri, l-Evanġelju, it-Tliet Ittri u l-Apokolassi, kienu mniżżlin taħt l-isem ta' "Ġwanni," li ħafna drabi hu identifikat ma' Ġwanni, bin Żebedew li jissemma fl-Evanġelju. Ix-xhieda għal dan iżda hija komplessa, u għalhekk illum ħafna mill-istudjużi jippreferu jitkellmu dwar aktar minn awtur wieħed li jagħmel parti mill-komunità/skola ta' San Ġwann. Fir-rigward tad-data ta' meta nkitbu l-Ittri ta' San Ġwann ma nistgħux inkunu ċerti. Żgur li sat-tieni seklu, l-Evanġelju skont San Ġwann u tal-inqas l-Ewwel u t-Tieni Ittri ta' San Ġwann kienu magħrufa għall-Missirijiet tal-Knisja tant illi jikkwotaw minnhom fil-kitbiet tagħhom. Ħafna mill-istudjużi għalhekk jiddattaw dawn il-kitbiet lejn l-aħħar tal-ewwel seklu.[1]

It-tislimiet tal-bidu tal-aħħar

Fil-bidu tat-Tieni u tat-Tielet Ittra,[2] li huma iqsar mill-Ewwel Ittra ta' San Ġwann, l-awtur jidentifika lilu nnifsu bħala "il-Presbiteru" (bil-Grieg: *ho presbyteros*) għalkemm jibqa' anonimu.[3] It-Tieni u t-Tielet Ittra ta' San Ġwann isegwu l-forma tradizzjonali ta' kif kienu jinkitbu l-ittri fid-dinja antika, inkluż it-tislima tal-bidu u l-mod li bih kienu jagħlqu l-ittri. It-Tieni Ittra ta' San Ġwann fil-fatt hija indirizzata "lis-Sinjura l-magħżula u lil uliedha," (bil-Grieg: *eklekte kyria kai tois teknois autes*),[4] filwaqt li t-Tielet Ittra hija indirizzata "lil Gaju l-għażiż (bil-Grieg: *Gaio to agapeto*), li jiena nħobb fis-sewwa."[5]

Dawn iż-żewġ Ittri jagħlqu b'tama u xewqa li l-awtur iżur lill-komunità li għaliha kien qed jikteb u b'tislima lill-istess membri ta' din il-komunità. Hekk fi tmiem it-Tieni Ittra, il-Presbiteru jibgħat ix-xewqat minn "ulied oħtok, il-Magħżula (bil-Grieg: *adelphes sou tes eklektes*),"[6] u mill-"ħbieb (bil-Grieg: *hoi filoi*)"[7] fit-tmiem it-Tielet Ittra.

F'kuntrast ma' dawn, l-Ewwel Ittra ta' San Ġwann ma tirriflettix il-format li bih kienu jinkitbu l-ittri fid-dinja antika tant illi xi studjużi aktar jippreferu li jsejħu din il-kitba bħala ittra ċirkulari, trattat, manifest

jew omelija. Fil-fatt, fl-Ewwel Ittra ta' San Ġwann ma nsibux it-tislima li ssoltu niltaqgħu magħha fil-bidu u fit-tmiem tal-ittri.[8] Minflok, din il-kitba tiftaħ b'introduzzjoni jew prologu li b'xi mod nistgħu nxebbhuh mal-Prologu tal-Evanġelju skont San Ġwann.

Fl-imsemmija Ittra, l-awtur jindirizza lill-komunità li għaliha kien qed jikteb bi kliem bħal "uliedi" (bil-Grieg: *teknia mou*)[9] "għeżież" (bil-Grieg: *agapetoi*),[10] "missirijiet" (bil-Grieg: *pateres*),[11] "żgħażagħ" (bil-Grieg: *neaniskoi*),[12] termini li jirriflettu r-rabta mill-qrib li kien hemm bejn l-awtur u l-komunità li għaliha kien qed jikteb.

It-tema ċentrali tal-Ittra

It-tema tal-imħabba hija ċentrali f'dawn l-Ittri. Fl-Evanġelju skont San Ġwann diġà nsibu tliet referenzi għall-kmandament il-ġdid ta' Ġesù: "ħobbu lil xulxin."[13] L-Ewwel Ittra ta' San Ġwann tirrepeti l-bżonn tal-imħabba: "uliedi, ma nħobbux bil-kliem u t-tpaċpiċ, imma bl-għemil u bis-sewwa";[14] "għeżież, ejjew inħobbu 'l xulxin, għax l-imħabba ġejja minn Alla."[15] Din it-tema nsibuha wkoll fit-Tieni u fit-Tielet Ittra ta' San Ġwann.[16]

Minkejja ċ-ċentralità tat-tema tal-imħabba f'dawn it-tliet Ittri, bosta studjużi jinnutaw "it-tensjoni" jekk

nistgħu nużaw din il-kelma, bejn il-messaġġ tal-imħabba u xi wħud mill-attitudnijiet li dawn l-Ittri jipproponu lill-udjenzi tagħhom. Fl-Ewwel Ittra ta' San Ġwann, l-awtur juri ċertu antagoniżmu lejn dawk li huwa jsejjaħ "antikrist" u "qarrieqa."[17] L-awtur qatt ma jidentifika min huma dawn il-persuni, għalkemm jalludi għalihom b'mod indirett fi stqarrijiet polemikużi li nsibu fl-Ittra bħal: "Min hu l-giddieb jekk mhux min jiċħad li Ġesù hu l-Messija? Dan hu l-antikrist, li jiċħad lill-Missier u lill-Iben."[18] Siltiet oħra, imbagħad jidher li jirreferu għall-imġiba xejn tajba ta' dawn il-persuni. Hekk pereżempju naqraw: "Min jgħid 'Jiena nafu' u ma jżommx il-kmandamenti tiegħu, hu giddieb u l-verità mhijiex fih."[19]

Bl-istess mod, it-Tieni Ittra tuża t-termini "qarrieq" u l-"antikrist" għall-għedewwa tal-komunità li għaliha nkitbu dawn l-ittri. Il-qarrejja tal-Ewwel Ittra huma mwissijin sabiex ma jilqgħux fi djarhom lil dawk li ma kinux qed ixandru t-tagħlim veru, b'mod li l-awtur jipprova jiżola lil dawn il-persuni mill-kumplament tal-komunità nisranija li għaliha kiteb din l-Ittra.

Messaġġ ta' kuntrasti

Ir-raġuni mela għall-kuntrast bejn it-tagħlim dwar l-imħabba li jiddomina f'dawn l-Ittri u l-kundanna ħarxa għal dawk li ma kinux qed jaqsmu l-istess fidi hija d-distinzjoni assoluta bejn il-verità u dak li hu falz. Dawn huma realtajiet totalment opposti u inkompatibbli bħalma hu d-dawl u d-dlam, tixbiha li tintuża spiss f'dawn il-kitbiet. Nistgħu nifhmu għalhekk l-għaliex fil-bidu tal-Ewwel Ittra diġà nsibu miktub dan il-kliem: "Din hi l-aħbar li smajna mingħandu u li qegħdin inxandrulkom: li Alla hu dawl u ebda dlam ma hemm fih."[20]

F'din is-sitwazzjoni urġenti, jekk xi ħadd ried jipperswadi lil xi ħaddieħor x'għandu jagħmel u x'inhu s-sewwa, ried ikun deċiżiv u ċar

fi kliemu. Dan hu dak li jagħmel l-awtur tal-Ewwel Ittra ta' San Ġwann. Huwa kien jaf x'inhi s-sewwa u għalhekk jagħmel dan b'mod mill-aktar ċar. Dan kollu wassal biex xi studjużi sejħu dawn il-kitbiet bħala "settarji," argument li bnewh fuq dak li naqraw f'1 Ġw 2:19 – "Dawn ħarġu minn fostna imma ma kinux minn tagħna; li kieku kienu minn tagħna kienu jibqgħu magħna. Għalhekk kien jeħtieġ li jkun magħruf li mhux kulħadd kien magħna."[21]

Dawk li "ħarġu minn fostna" huma kkundannati għall-fatt li issa jappartjenu lid-"dinja" (bil-Grieg: *ho kosmos*) – "Dawk huma mid-dinja; għalhekk jitkellmu skont id-dinja, u d-dinja lilhom tagħti widen."[22] F'kelma oħra dak li l-awtur qed jgħid hawn huwa: aħna ninsabu fit-triq it-tajba, u huma fit-triq il-ħażina! Minħabba f'hekk, l-awtur juri attitudni pjuttost negattiva lejn "id-dinja." Hekk inkomplu naqraw: "Tħobbux id-dinja u anqas dak li hemm fiha. Jekk xi ħadd iħobb id-dinja, l-imħabba tal-Missier ma tgħammarx fih"[23] u "Kulma fiha d-dinja, jiġifieri l-ġibda tal-ġisem u l-ġibda tal-għajnejn u l-kburija tal-ħajja, dan mhuwiex ġej mill-Missier imma mid-dinja, u l-ġibdiet tagħha jgħaddu, iżda min jagħmel ir-rieda ta' Alla jibqa' għal dejjem."[24]

Ta' barra barra, u ta' ġewwa ġewwa

Quddiem dan kollu tqum il-mistoqsija: fuq liema kriterju l-awtur jiddistingwi dawk li huma "ġewwa" jew "fil-komunità" minn dawk li mhumiex. L-ewwel kriterju li jiġi ppreżentat f'dan ir-rigward huwa dak etiku li jirrigwarda l-imħabba u l-imġiba t-tajba. "Min jgħid li qiegħed fid-dawl, u jobgħod 'il ħuh, għadu fid-dlam sa issa";[25] "Kull min jobgħod lil ħuh hu qattiel, u intom tafu li ebda qattiel ma għandu fih il-ħajja ta' dejjem";[26] "Min jagħmel il-ġustizzja, hu ġust fih innifsu, bħalma Kristu hu ġust, iżda min jagħmel id-dnub ġej mix-xitan għax ix-xitan dineb sa mill-bidu."[27] Hemm drabi oħra mbagħad fejn il-kriterji tal-imħabba u l-imġiba t-tajba huma magħqudin flimkien bħalma naqraw: "B'dan jidhru li huma wlied Alla u min huma wlied ix-xitan; għax min ma jagħmilx il-ġustizzja mhuwiex minn Alla, anqas min ma jħobbx lil ħuh."[28]

Dawn l-istqarrijiet iqajmu numru ta' mistoqsijiet oħra: min jiddefinixxi dak li hu "tajjeb"? U xi ngħidu għal dawk li xi drabi jagħmlu t-tajjeb u xi drabi jagħmlu l-ħażin? Jew dwar dawk li jħobbu, imma li xi drabi ma jirnexxielhomx jagħmlu dan? Dawn il-mistoqsijiet nistgħu nappreżżawhom aktar meta nqisu li f'dawn l-Ittri hemm ambigwitajiet li joħolqu diversi problemi għalina bħala qarrejja li ninsabu mbegħdin ħafna miż-żmien li fih inkitbu dawn l-Ittri. Waħda minn dawn il-problemi tikkonċerna t-tagħlim dwar id-dnub li nsibu fl-Ewwel Ittra ta' San Ġwann.

Fl-ewwel żewġ kapitli ta' din l-Ittra, l-awtur jikkonċedi li dawk li għalihom kien qed jikteb setgħu faċilment jidinbu: "Uliedi, dan qiegħed niktibhulkom biex ma tidinbux; imma jekk xi ħadd jidneb, aħna għandna Difensur quddiem il-Missier, lil Ġesù Kristu, il-ġust."[29] Minkejja din l-istqarrija, l-awtur jikteb ukoll dan li ġej: "Kull min jgħammar fih ma jidnibx; iżda kull min jidneb, lil Ġesù la rah u lanqas għarfu."[30] Il-konklużjoni loġika ta' kif nirrikonċiljaw dan il-kliem jagħmel dan kollu aktar diffiċli: "Jekk ngħidu li m'għandniex dnub, inkunu qegħdin inqarrqu bina nfusna u l-verità ma tkunx fina."[31] Aktar diffiċli f'dan ir-rigward huwa dak li naqraw aktar tard: "Iżda min jagħmel id-dnub ġej mix-xitan ... Kull min hu mwieled minn Alla ma jagħmilx dnub."[32]

It-tweġiba għall-mistoqsija l-għala l-awtur jagħmel dawn l-istqarrijiet li jidhru kontra xulxin mhijiex faċli. Forsi għalih ċertu kliem kien ifissru mod ieħor mill-mod kif nifhmuhom illum; jew forsi kellu għejun differenti

li minnhom kien qed jikteb din l-Ittra u għaqqadhom flimkien; jew inkella l-awtur kellu għanijiet retoriċi.

It-tieni kriterju li l-awtur juża biex jiddistingwi dawk li huma "ġewwa/fil- komunita" minn dawk li mhumiex huwa dak duttrinali jew aħjar tat-twemmin veru. "L-Ispirtu ta' Alla tagħrfuh b'dan: kull spirtu, li jistqarr li Ġesù Kristu sar bniedem, hu minn Alla."[33] Xi ħaġa simili naqrawha fit-Tieni Ittra ta' San Ġwann: "Għax ħarġu fid-dinja ħafna qarrieqa, nies li ma jridux jistqarru li Ġesù Kristu ġie fil-ġisem; dawn huma l-qarrieqa u l-antikristi!"[34]

Jidher ċar li l-awtur huwa familjari mal-kundizzjonijiet reliġjużi u etiċi tal-qarrejja li għalihom kien qed jikteb, tal-inqas f'termini ġenerali. Minbarra hekk, huwa kien qed jistenna li l-komunità li għaliha kien qed jikteb, tagħrfu bħala awtorità ikkwalifikat biex ixandar il-messaġġ nisrani.[35] L-għan li għalih kien qed jikteb hu biex isaħħaħ il-fidi, l-imħabba u l-għaqda ta' bejn dawk li jemmnu ma' Alla.[36]

Dan kollu issa kien f'periklu minħabba li ċerti eretiċi jew għedewwa tal-fidi li aktarx bdew ixandru xi ħaġa differenti minn dik li kienu rċevew dawn l-Insara li għalihom l-awtur jikteb din l-Ittra. Il-polemika kontra dawn l-antagonisti msemmija fl-Ittra nsibuha mifruxa mal-Ittra kollha.

L-ISTRUTTURA TAL-EWWEL ITTRA TA' SAN ĠWANN

Mhuwiex faċli nifformulaw l-istruttura tal-Ewwel Ittra ta' San Ġwann. Xi studjużi jqisuha bħala Ittra mibnija b'sengħa, filwaqt li oħrajn iqabbluha mal-mewġ tal-baħar jew f'forma spirali fejn minn suġġett tgħaddi għall-ieħor permezz tal-assoċjazzjoni tal-ideat, u tirritorna għal dak is-suġġett aktar tard. Hekk pereżempju, t-tema tal-imħabba, tad-dnub, tat-twelid spiritwali mhumiex magħquda b'mod sistematiku, imma nsibuhom f'partijiet differenti tal-Ittra. F'dan kollu ninnutaw l-użu ristrett tal-kliem jew vokabularju wżat u li hu ripetut.

L-awtur jagħmel użu minn dak li jissejjaħ paralleliżmu antiteku, jiġifieri żewġ

stqarrijiet kontra xulxin, l-ewwel f'termini pożittivi u mbagħad f'termini negattivi, jew viċi-versa u li ħafna drabi jibdew bil-kliem "Jekk." L-awtur jagħmel użu estensiv wkoll mill-antitesijiet b'kuntrasti bejn pereżempju dawk li jħobbu lill-"aħwa" u dawk li jobgħoduhom; dawk li "jagħmlu" l-verità u dawk li ma jagħmlux hekk. L-awtur iħobb juża wkoll formuli li permezz tagħhom jistqarr kif inkunu fil-verità, u li ħafna minn dawn jibdew bil-kliem: "Minn dan inkunu nafu ...."

Hekk pereżempju f'1 Ġw 1:6-10 naqraw: "*Jekk ngħidu* li aħna msieħbin miegħu imma nimxu fid-dlam, inkunu qegħdin nigdbu u ma nagħmlux il-verità. Iżda *jekk nimxu fid-dawl,* kif inhu fid-dawl hu stess, aħna nissieħbu flimkien, u d-demm ta' Ġesù Kristu Ibnu jnaddafna minn kull dnub. *Jekk ngħidu li m'għandniex dnub,* inkunu qegħdin inqarrqu bina nfusna u l-verità ma tkunx fina. *Jekk nistqarru dnubietna,* hu fidil u ġust, hekk li jaħfrilna u jnaddafna minn kull ħażen. *Jekk ngħidu li ma dnibniex,* inkunu qegħdin ingiddbuh, u kelmtu ma tkunx fina."

Hekk ukoll naqraw f'1 Ġw 2:4-5, *"Min jgħid,* 'Jiena nafu,' *u ma jżommx il-kmandamenti tiegħu,* hu giddieb u l-verità mhijiex fih. *Iżda kull min iżomm il-kelma tiegħu,* fih hemm tassew l-imħabba ta' Alla fil-milja tagħha." Mill-ġdid f'1 Ġw 2:10-11 naqraw: "*Min iħobb 'il ħuh,* jgħammar fid-dawl, u fih ma hemm ebda tfixkil. *Iżda min jobgħod 'il ħuh*, jinsab fid-dlam, jimxi fid-dlam, u ma jafx fejn hu sejjer, għax id-dlam għamielu għajnejh."

Hemm imbagħad stqarrijiet li nistgħu nqisuhom bħala antitesijiet proprji. Dawn mhumiex sempliċiment il-maqlub tas-sentenza oriġinali, imma l-awtur jagħmel użu minn termini ta' pari opposti. Hekk, pereżempju f'1 Ġw 3:7-10 naqraw: "Uliedi, tħallux min iqarraq bikom. Min jagħmel il-ġustizzja, hu ġust fih innifsu, bħalma Kristu huwa ġust. Iżda min jagħmel id-dnub ġej mix-xitan, għax ix-xitan dineb sa mill-bidu. Kien għalhekk li deher l-Iben ta' Alla, biex iħott kulma għamel ix-xitan. Kull min hu mwieled minn Alla ma jagħmilx id-dnub, għax iż-żerriegħa ta' Alla tibqa' fih; ma jistax jidneb, għax hu mwieled minn Alla. B'dan jidhru min huma wlied Alla u min huma wlied ix-xitan; għax min ma jagħmilx il-ġustizzja mhuwiex minn Alla, anqas ma jħobb lil ħuh."[37]

Quddiem dan kollu nistgħu ngħidu mela li fir-rigward tal-istil tal-kitba, l-awtur tal-Ewwel Ittra ta' San Ġwann jalterna bejn żewġ stili differenti li jitolbu spjegazzjoni u bla dubju ta' xejn jaffettwaw il-mod kif ninterpretaw dak li jikteb. Xi drabi huwa jinkoraġixxi lill-qarrejja tiegħu permezz tal-argumenti li jibni.[38] Drabi oħra iżda huwa jagħmel użu minn stqarrijiet antiteċi, jiġifieri kontra xulxin.[39]

Xi studjużi jaraw f'dan l-istil varjant l-għan doppju tal-awtur: l-ewwel li jistqarr il-verità tat-tagħlim nisrani u mbagħad li jikkoreġih; it-tieni, biex jinkoraġixxi lill-komunità li għalih kiteb. Xi studjużi oħra jqisu dan il-mod antiteku li bih jitkellem l-awtur tal-Ewwel Ittra ta' San Ġwann bħala polemika kontra l-għedewwa tal-komunità li fil-fatt kienu telqu mill-komunità.[40] L-istqarrijiet jew l-azzjonijiet li l-awtur jiċħad huma l-istqarrijiet jew l-imġiba ta' dawn l-istess għedewwa tal-komunità li l-awtur jirribattihom bl-istqarrijiet proprji tiegħu. F'dan is-sens, l-antitesijiet u t-teoloġija marbuta magħhom iridu jiġu interpreti f'kuntest ta' polemika, filwaqt li l-ħsieb tal-awtur irridu nippruvaw nifhmuh f'termini ta' dak li kien qed jattakka.

Referenzi

1 Xi wħud mill-aħjar Kummentarji fuq l-Ittri ta' San Ġwann jinkludu, Alan England Brooke, A Critical and Exegetical Commentary on the Johannine Epistles (Edinburgh: T&T Clark, 1912); Charles Harold Dodd, The Johannine Epistles (London: Hodder & Stoughton, 1946); Rudolf Schnackenburg, The Johannine Epistles, trans. Reginald and Ilse Fuller (New York: Crossroad, 1992); Raymond E. Brown, The Epistles of John, Anchor Bible no.30 (Garden City. N.Y.: Doubleday, 2002); Stephen S. Smalley, 1,2,3 John, Word Bibical Commentary (Waco, Texas: Word Books Publishers, 1984); John Painter, 1,2, and 3 John, Sacra Pagina no.18 (Collegeville/MN, The Liturgical Press, 2002); Yves Simoens, Le tre Lettere di Giovanni, Credere per amare; Una traduzione e un'interpretazione, trans. Margherita Simionati (Bologna: Edizione Dehoniane, 2012).

2 Ara 2 Ġw 2:1; 3 Ġw 1.

3 Ara K. Aland, "The Problem of Anonymity and Pseudonymity in Christian Literature of the First Two Centuries," Journal of Theological Studies 12 (1961): 39-49.

4 2 Ġw 2:1.

5 3 Ġw 1.

6 2 Ġw 13.

7 3 Ġw 15.

8 Ara F. O. Francis, "The Form and Function of the Opening and Closing Paragraphs of James and 1 John," Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 61 (1970): 110-126.

9 1 Ġw 2:1.12.28; 3:18; 4:4; 5:21.

10 1 Ġw 2:7; 4:1.7.11.

11 1 Ġw 2:13-14.

12 1 Ġw 2:13-14.

13 Ara Ġw 13:34; 15:12.17.

14 1 Ġw 3:18.

15 1 Ġw 4:7.

16 Għal aktar dettalji dwar il-kmandament tal-imħabba fl-Ewwel Ittra ta' San Ġwann, ara, Urban C. von Wahlde, The Johannine Commandments, 1 John and the Struggle for the Johannine Tradition (New York: Paulist Press, 1970); Umberto Neri, Perché la nostra gioia sia perfetta: Catechesi biblica sulla Prima Lettera di Giovanni (Reggio Emilia: Edizione San Lorenzo, 2010); Martin Micallef, "1 Ġw 4:7-12 - Alla Huwa Mħabba (1)," L-Art Imqaddsa, Rivista Biblika 186 (Ottubru-Dicembru 2014): 35-42; Martin Micallef, "1 Ġw 4:7-12: Alla huwa Mħabba (2)," L-Art Imqaddsa, Rivista Biblika 187 (Jannar-Marzu 2015): 33-40.

17 Ara 1 Ġw 2:18.26. Dwar min setgħu kienu dawk li l-awtur kien qed jeħodha kontrihom u x'kien it-tagħlim żbaljat tagħhom ara, Ruth B. Edwards, The Johannine Epistles: New Testament Guides (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), 57-68.

18 1 Ġw 2:22.

19 1 Ġw 2:4.

20 1 Ġw 1:5.

21 Ara pereżempju Brown, The Epistles of John.

22 1 Ġw 4:5.

23 1 Ġw 2:15.

24 1 Ġw 2:16-17.

25 1 Ġw 2:9.

26 1 Ġw 3:15.

27 1 Ġw 3:7-8.

28 1 Ġw 3:10.

29 1 Ġw 2:1.

30 1 Ġw 3:6.

31 1 Ġw 1:8.

32 1 Ġw 3:8-9.

33 1 Ġw 4:2.

34 2 Ġw 7.

35 Ara 1 Ġw 1:1-4; 4:14.

36 Ara 1 Ġw 1:3.

37 Ara wkoll 1 Ġw 4:4-6. Xi ħaġa simili nsibuha wżata fl-Evanġelju skont San Ġwann. Ara Ġw 3:19-21. 31.

38 Ara 1 Ġw 2:1-2.26-27.

39 Ara 1Ġw 1:5-10;3:4.

40 Ara 1 Ġw 2:19.

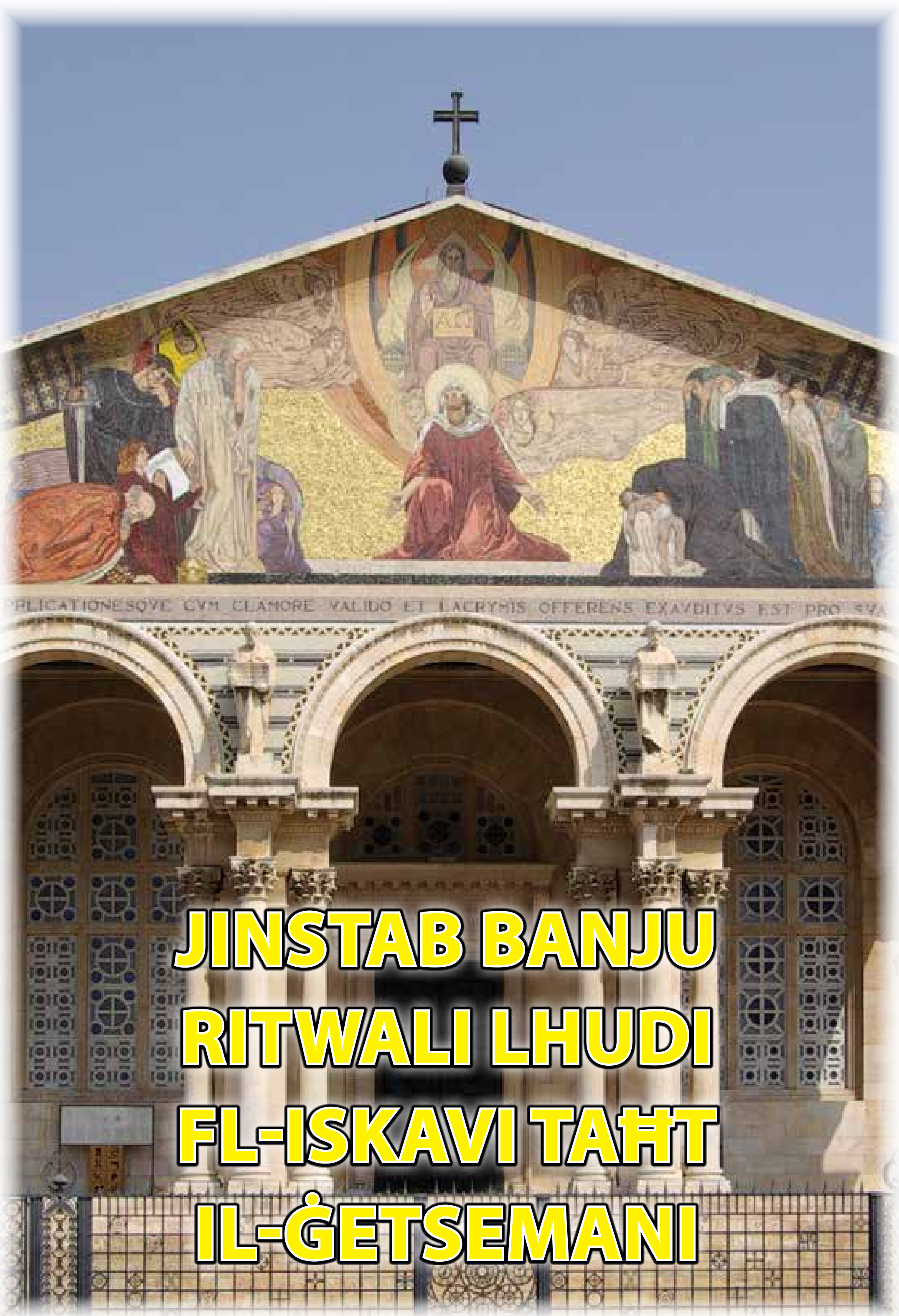

JINSTAB BANJU RITWALI LHUDI FL-ISKAVI TAĦT IL-ĠETSEMANI

Noel Muscat ofm

Dan l-aħħar għadu kif instab banju ritwali Lhudi (*Mikveh*) li jmur lura għall-perjodu tat-Tieni Tempju, fiż-żona taħt l-Għolja taż-Żebbuġ qrib il-Bażilika tal-Agunija tal-Ġetsemani. Is-sejba saret minn arkeoloġi Israeljani u Franġiskani waqt it-tħaffir ta' mina li saret taħt it-triq biex tniffed il-Bażilika mal-Wied tal-Kedron li hemm biswitha, bl-iskop li l-pellegrini jkunu jistgħu wkoll jaqsmu biex jitolbu fil-wied, li hu proprjetà tal-Franġiskani li jħarsu l-Kustodja tal-Art Imqaddsa.

Mill-Vanġeli nafu li l-Ġetsemani kien post fejn kien jintagħsar iż-żejt, billi ż-żona kienet antikament miksija bis-siġar taż-żebbuġ. Fil-fatt, il-kelma *Gat-shemani* bil-Lhudi tfisser appuntu "magħsar taż-żejt."

Amit Re'em, il-kap distrettwali tal-Israel Antiquities Authority, li mexxiet l-iskavi flimkien mal-Franġiskani, qal: "Għall-ewwel darba għandna evidenza arkeoloġika li kien hemm xi ħaġa hawnhekk fil-perjodu tat-Tieni Tempju, jiġifieri fi żmien Ġesù." Il-preżenza ta' banju ritwali Lhudi hi ħaġa komuni li tinstab fit-tfittxijiet arkeoloġiċi fl-Art Imqaddsa. Re'em qal li nstabu mijiet ta' banjijiet ritwali (*Mikvot*) f'Israel. Imma dan il-banju ritwali jirrappreżenta, għall-ewwel darba fl-istorja, evidenza arkeoloġika fiżika dwar is-sit tradizzjonali tal-Ġetsemani bħala l-post tal-agunija ta' Ġesù u ċentru ta' qima mill-pellegrini Kristjani matul is-sekli.

Re'em kompla jgħid: "Aħna l-arkeoloġi m'aħniex entużjasmati għax sibna *Mikveh*, imma pjuttost mit-tifsira ta' dan il-banju ritwali. Għax, minkejja li saru diversi skavi f'dan il-post mill-1919 sal-lum, ftit instabu fdalijiet li jmorru lura aktar minn żmien il-Kruċjati u żmien il-Biżantini, ma kien hemm l-ebda evidenza ta' fdalijiet minn żmien Ġesù. Bħala arkeologu normali li nistaqsi jekk hemmx evidenza għal din il-ġrajja tat-Testment il-Ġdid, jew inkella għandniex infittxuha x'imkien ieħor." Imma l-evidenza issa nstabet.

Dejjem fuq il-pariri ta' Re'em u l-esperti arkeoloġi tal-

Israel Antiquities Authority u tal-arkeologu tal-i*Studium Biblicum Franciscanum*, Patri Eugenio Alliata OFM, x'aktarx li kien hemm magħsar taż-żejt f'nofs l-għalqa, u l-fatt li nstab banju ritwali barra mill-ħitan ta' Ġerusalemm ifisser li dan il-banju ritwali kellu l-iskop li jaqdi komunità agrikola. Bosta banjijiet ritwali nstabu fid-djar ta' nies għonja, fi bliet, ħdejn ċimiterji, imma wkoll f'żoni agrikoli, fejn dawk li kienu jaħdmu fl-għasir taż-żejt jew l-inbid kellhom ukoll id-dmir li jippurifikaw lilhom infushom ritwalment meta jitolbu. Re'em jispeċifika: "Il-liġi Lhudija tgħidlek li, jekk qed tipproduċi inbid jew żejt taż-żebbuġa, int hemm bżonn li tkun ritwalment pur. Għaldaqstant hemm probabbiltà kbira li, fi żmien Ġesù, dan il-post kien magħsar taż-żejt."

It-tieni pass, wara s-sejba tal-*mikveh* issa tkun li jittieħdu frammenti biex jiġu studjati mill-mikro-arkeoloġi li xjentifikament jistudjaw fdalijiet ta' pollini taż-żebbuġ. Jekk dawn jinstabu, jkollna l-prova li dan kien post tal-għasir taż-żejt. Naturalment, Re'em ma jaċċettax li b'daqshekk, ikollna ċertezza xjentifika dwar il-verità tal-Vanġeli rigward is-sit tal-Ġetsemani.

L-iskavi tkomplew ukoll ftit 'l isfel mill-Bażilika moderna tal-Agunija, li nbniet fl-1919-1924, fuq is-sit ta' knisja Kruċjata u knisja Biżantina. Imma anke f'dan il-post ġdid, jiġifieri fil-Wied tal-Kedron proprju, eżatt taħt il-faċċata tal-knisja fuq in-naħa l-oħra tat-triq, instabu fdalijiet ta' knisja oħra Biżantina u wkoll dawk ta' monasteru tal-era Kruċjata. L-Israel Antiquities Authority iżżomm li din il-knisja kienet tintuża mis-seklu 6 sas-seklu 8, jiġifieri anke wara li l-Art Imqaddsa spiċċat taħt ħakma Musulmana fis-sena 638.

Fuq il-paviment tal-knisja Biżantina nstabet skrizzjoni bil-Grieg, li ġiet deċifrata mid-Dekan tal-i*Studium Biblicum Franciscanum*, Patri Rosario Pierri OFM, espert tal-lingwa Griega klassika u biblika u Dr. Leah Di Segni tal-Università Ebrajka ta' Ġerusalemm. Din l-iskrizzjoni tgħid: "Għat-tifkira u l-mistrieħ ta' dawk li jħobbu lil Kristu (salib) Alla li rċevew is-sagrifiċċju ta' Abraham, ilqa'

s-sagrifiċċju tal-qaddejja tiegħek u agħtihom il-maħfra ta' dnubiethom. (salib) Amen." Re'em qal li dan kollu juri li l-knisja kienet baqgħet tintuża anke wara l-ħakma Musulmana, u li allura l-pellegrinaġġi Kristjani lejn Ġerusalemm tħallew ikomplu wkoll f'dak iż-żmien.

Rigward din il-knisja Biżantina li ġiet mikxufa, Re'em qal li ma għandna l-ebda dokumentazzjoni dwarha, imma hu jemmen li f'dak iż-żmien fis-sit tal-Ġetsemani kien hemm ħafna knejjes li kienu jfakkru bosta mumenti tal-esperjenza ta' Ġesù u l-Appostli f'din iż-żona barra Ġerusalemm.

Il-monasteru medjevali, jew forsi wkoll ospizju tal-pellegrini, kellu diversi kmamar u sistema sofistikata tal-ilma, li kienet ukoll tinkludi żewġ ċisterni kbar forma ta' salib. X'aktarx li dan l-istabbiliment Kruċjat ġie meqrud mis-Sultan Ayyubid Salah-ad-Din fl-1187, meta l-Kruċjati tkeċċew minn Ġerusalemm fejn kienu ilhom preżenti mill-1099. Saladin x'aktarx uża l-ġebel tal-knejjes li ħatt biex iffortifika s-swar ta' Ġerusalemm.

L-iskavi arkeoloġiċi ġew ippreżentati matul konferenza stampa li saret it-Tnejn 21 ta' Diċembru 2020, li fiha tkellem ukoll Patri Francesco Patton OFM, Kustodju tal-Art Imqaddsa, u attendew għaliha l-arkeoloġi tal-Israel Antiquities Authority u tal-i*Studium Biblicum Franciscanum*. Waqt il-konferenza stampa ssemmiet il-ħidma tal-Franġiskani matul is-sekli favur l-Art Imqaddsa, u l-fatt li kienu huma li ħarsu fdalijiet arekoloġiċi imprezzabbli f'dak li hu llum it-Terra Sancta Museum, fi żmien meta kien hemm gwerer f'ħafna reġjuni tal-Lvant Nofsani, inkluża l-belt ta' Palmyra fis-Sirja, fejn saret qerda irreparabbli mill-fanatiċi tal-iStat Islamiku ftit tas-snin ilu.

Il-Kustodju qal: "Il-Ġetsemani hu wieħed mill-aktar santwarji importanti fl-Art Imqaddsa, għaliex hu l-post li fih it-tradizzjoni tfakkar it-talba ta' Ġesù u t-tradiment tiegħu, u għaliex ta' kull sena miljuni ta' pellegrini jżuru u jitolbu f'dan il-post. Dawn l-aħħar skavi li saru f'dan is-sit jikkonfermaw l-antikità tat-tifkira Kristjana u tat-tradizzjoni marbuta ma' dan il-post, u dan hu importanti għalina biex nifhmu r-rabta bejn it-tifsira spiritwali u s-sejbiet arkeoloġiċi fis-santwarji tal-Art Imqaddsa."

Ġedded l-Abbonament tiegħek

L-ART **Imqaddsa**
RIVISTA BIBLIKA

Tiġdid
L-Art Imqaddsa
2021

ABBONAMENT:

€10 fis-sena
€15 jew aktar Sostenitur

Toħroġ kull 3 xhur

Kummissarjat tal-Art Imqaddsa
8, Triq Santa Luċija,
Valletta, VLT 1213
Malta
Tel: 2124 2254
E-mail: comalt@ofm.org.mt
www.ofm.org.mt

Jekk irċevejt ir-Rivista b'xejn għaliex ġejt l-Art Imqaddsa mal-Franġiskani, ħallas l-abbonament biex tkompli tirċiviha.

Kunjom ______________________

Isem ______________________

Indirizz ______________________

____

____

Kodiċi Postali ______________________

Qed nibgħat € ______________
bħal abbonament għall-2021

Ikteb jew ċempel:
Kummissarjat tal-Art Imqaddsa

8, Triq Santa Luċija,
Valletta VLT 1213, Malta
Tel: 2124 2254
E-mail: comalt@ofm.org.mt
www.ofm.org.mt

Il-Basilika tal-Ġetsemani - Ritratt: Andre Mangion